
HUOSTAANOTON JÄLKEINEN ÄITIYS

Tapaamispaikan asiakkaiden kuvaamana

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö

Sosiaalialan koulutusohjelma

Lahdensivu, syksy 2014

Kristiina Ruponen

HÄMEENLINNA
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagoginen kasvatusta

Tekijä	Kristiina Ruponen	Vuosi 2014
Työn nimi	Huostaanoton jälkeinen äitiys	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tavoitteena oli kuvata huostaanoton jälkeistä äitiyttä. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää äitien tunteita ja ajatuksia liittyen omien lasten huostaanottoon, sen jälkeiseen arkeen sekä tulevaisuuden haaveisiin. Opinnäytetyö toteutettiin yhteistyössä eteläsuomalaisen tapaamispaikan kanssa. Tutkimuksen haastatteluihin osallistui neljä äitiä. Haastateltavat olivat iältään 20–30-vuotiaita. Äidit tapaavat lapsiaan 1–2 kertaa kuukaudessa valvotusti. Kaikkien äitien lapset olivat alle kouluikäisiä. Lapset oli otettu huostaan kahden ensimmäisen elinvuoden aikana, useimmat heistä vauvana.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä olivat aiheeseen liittyvä kirjallisuus ja aikaisemmat tutkimukset. Opinnäytetyön teoreettisina lähtökohtina olivat kiintymyssuhdeteoria, lastensuojelulaki ja tapaamispaikkatoiminta. Teoriaosuudessa perehdyttiin myös lapsen ja vanhemman oikeuksiin huostaanoton jälkeen sekä kriisin eri vaiheisiin lapsella ja aikuisella. Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua, joka analysoitiin teemoittelemalla.

Tutkimustulosten perusteella äitiys on haasteellista huostaanoton jälkeen. Oma vanhemmuutta rajaavat viranomaiset, laki ja käytännön asiat kuten valvotut tapaamiset. Äidit toivoivat voivansa tavata lapsiaan enemmän, mutta olivat samaan aikaan tyytyväisiä sijaisperheen lapselle mahdollistamaan arkeen. Äitiys herättää monenlaisia ja hyvinkin ristiriitaisia tunteita. Äideistä ei aina tuntunut siltä, että olisi äiti ollenkaan. Suhde sijaisperheeseen oli hyvä, vaikka alkuun sopeutuminen oli vaikeaa. Etenkin sen hyväksyminen oli vaikeaa, että oma lapsi kutsuu toista ihmistä äidiksi. Kaikilla haastatteluun osallistuneilla tulevaisuuden haaveena siinsi toive lapsen kotiutumisesta.

Avainsanat Huostaanotto, äitiys, tapaamispaikkatoiminta, kiintymyssuhde, lastensuojelu

Sivut 45 s. + liitteet 3 s.

HÄMEENLINNA
Bachelor of Social Services
Sociopedagogical education

Author	Kristiina Ruponen	Year 2014
Subject of Bachelor's thesis	Motherhood after the children are taken into care	

ABSTRACT

The aim of this thesis was to explore motherhood after one's children have been taken into care. The purpose was to examine mothers' feelings and thoughts about the situation when their children were taken into care, everyday life after that and their dreams about the future. The thesis was carried out among the clients of the child contact centre in the Southern Finland. Four mothers, aged 20-30 years, took part in the interviews. The mothers can meet their children in controlled situation once or twice in a month. Children of these mothers were under the school age. The children were taken into care during the first two years of their lives, most of them were taken into care as babies.

Background information was collected from literature and former research concerning this subject. The theoretical basis of the thesis consisted of the attachment theory, child welfare Act and child contact centre activity. The theoretical part also focused on the different stages of crisis of the mother and the child as well as the rights of the mother and the child after the taking into care. The research was carried out as a qualitative research. The method used was a thematic interview. The data was analyzed by thematic methods.

According to the results, motherhood after one's child has been taken into care is challenging. The motherhood is restricted by the authority, the law and practical issues, such as being able to meet their children only in controlled situation at the child contact centre. All of these mothers would like to see their children more often. At the same time they are satisfied with the everyday life of their children in a foster family. Motherhood causes many kinds of feelings and even conflicting thoughts. The mothers did not always feel like they were mothers at all. The relationship with the foster family was good, although it was hard to adjust to it at first. It is hard to accept that your child calls someone else his or her mother. Every interviewed mother dreams of having their child return home someday.

Keywords taking into care, motherhood, child contact centre, attachment theory, child welfare

Pages 45 p. + appendices 3 p.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	VANHEMMUUS HUOSTAANOTON AIKANA	2
2.1	Kiintymyssuhde.....	2
2.2	Biologinen vanhemmuus huostaanoton jälkeen.....	5
2.3	Vanhemman kriisin vaiheet.....	6
2.4	Lapsen erokriisi	7
2.5	Vanhemman oikeudet huostaanoton jälkeen.....	8
2.6	Työskentely vanhemman kanssa.....	9
2.7	Sijaisvanhemmuus.....	10
3	LASTENSUOJELUN LAINSÄÄDÄNTÖ JA TAPAAMISPAIKKATOIMINTA .	12
3.1	Lastensuojeluprosessi.....	13
3.2	Huostaanotto ja sijaishuolto	14
3.3	Lapsen oikeudet sijaishuollossa	16
3.4	Tapaamispaikkatoiminta – lapsen etua valvomassa.....	16
3.5	Yhteistyökumppani	19
4	AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	20
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYS	22
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	23
6.1	Tutkimusaineisto	23
6.2	Aineiston analyysi	25
6.3	Eettisyys ja luotettavuus.....	25
7	TUTKIMUSTULOKSET	26
7.1	Tunteita äitiydestä – olenko edes äiti	26
7.2	Äitiys käytännössä – valvottuja tapaamisia	28
7.3	Huostaanottoon liittyvät tapahtumat – väsymystä, virheitä, perhetyötä	30
7.4	Yhteistyö sijaisperheen kanssa – kaksi äitiä	33
7.5	Tulevaisuus – haave lapsen kotiutumisesta.....	35
8	YHTEENVETO	37
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	39
10	POHDINTA.....	42
	LÄHTEET	44
Liite 1	Teemahaastattelun runko	
Liite 2	Opinnäytetyön henkilökohtainen tutkimuslupa	
Liite 3	Kirje vanhemmille	

1 JOHDANTO

Tutkin opinnäytetyössäni biologista vanhemmuutta huostaanoton jälkeen. Lapsen edun turvaaminen on huostaanotossa ensisijaisen tärkeää. Biologisten vanhempien ääni jää usein kuulematta ja he jäävät valitettavan usein ilman tarvitsemaansa apua. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen jatkuminen ja turvaaminen on tärkeää ja molemmat osapuolet tarvitsevat tukea kriisistä selviämiseen. Lastensuojelussa huolehditaan lapsen asiakassuunnitelmasta, mutta vanhemmalle sitä ei useinkaan tehdä, vaikka laki niin määrää.

Aihetta on tutkittu jonkin verran, opinnäytetöitä on useita ja muutama pro gradu – tutkielma on aiheeseen liittyen kirjoitettu. Erilaisia projekteja ja vertaisryhmiä on järjestetty vanhempien tukemiseksi ja asiaan on selvästi kiinnitetty huomiota viimeisen kymmenen vuoden aikana. Yhteistyön sujumiseen biologisen ja sijaisvanhemman välillä ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota tutkimuksissa tai kirjallisuudessa. Mielestäni aihe on erittäin ajankohtainen, koska huostaanotot kasvavat Suomessa vuosittain ja esimerkiksi vuonna 2012 oli 17 830 lasta sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Sijoitettujen lasten määrä on reilussa kymmenessä vuodessa kasvanut 46 prosenttia ja lisääntyy edelleen pari prosenttia vuosittain. (Lastensuojelu 2012/THL; Saarikallio-Torp, Heino, Hiilamo, Hytti ja Rajavaara 2010, 236.)

Idea työlleni tuli keväällä 2013 Inhimillinen tekijä -ohjelmasta, jossa biologinen äiti oli sopeutunut tilanteeseen hyvin ja lapsen oli turvallista kasvaa sijaisperheessä. Vanhempien välillä ei ollut vastakkainasettelua. Molemmat osapuolet osasivat ja halusivat toimia lapsen parhaaksi. Näin ei mielestäni aina ole. Lastenkodissa harjoittelussa huomasin, että vanhempien on vaikea irrottaa otettaan lapsesta ja antaa tälle lupa kiintyä sijaishuoltopaikkaansa. Toisaalta vanhemmat jäävät melko yksin tunteidensa kanssa ja kokevat monet tahot, kuten viranomaiset ja sijaishuollon, vihollisina. Minua kiinnostavat tähän vaikuttavat syyt. Miksi toiset näkevät lapsen parhaan niin kovin eri tavoin ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat? Mitä vanhemmuus merkitsee sille, jonka lapsi on otettu huostaan? Näen tärkeänä lapsen parhaan ja toivon tutkimukseni auttavan kaikkia osapuolia löytämään yhteistyöhön vaadittavia keinoja ja menetelmiä sekä biologisten että sijaisvanhempien tukemiseen.

Ilokseni eteläsuomalaisen tapaamispaikan väki innostui opinnäytetyöni aiheesta ja halusi toteuttaa sen asiakkaidensa kanssa. He kokivat, että olisi muiden perheiden yhteistyötä edistävää selvittää miten toimitaan niissä perheissä, joissa yhteistyö sujuu biologisen ja sijaisvanhemman välillä. Halusin saada biologisten vanhempien äänen kuuluville ja toisaalta ymmärtää heidän tarpeitaan ja motiivejaan. Siksi valitsin haasteltavikseni biologiset vanhemmat. Mielenkiintoista olisi ollut kuulla molempien osapuolien ajatuksia yhteistyöstä ja vanhemmuudesta. Haastateltavaksi lupautui loppujen lopuksi vain äitejä, joten tutkimus käsittelee huostaanoton jälkeistä äitiyttä.

2 VANHEMMUUS HUOSTAANOTON AIKANA

Perheellä on monta ulottuvuutta. Perinteinen ydinperhe, johon kuuluvat isä, äiti ja lapset, on saanut rinnalleen myös yksinhuoltajaperheitä sekä saatekaariaperheitä, joissa vanhemmat ovat samaa sukupuolta. Entisaikaan maaseudulla ollut malli, jossa isovanhemmat ja sisarukset perheineen asuvat samassa pihapiirissä, on jäänyt syrjään. Perheet ovat aikaisempaa enemmän yksin ja omien voimavarojensa varassa, jos isovanhemmat ja muut sukulaiset asuvat kaukana. Ydinperheen lisäksi on muodostunut runsaasti uusioperheitä, joissa voi olla molempien vanhempien lapsia aikaisemmista liitoista, uusia yhteisiä lapsia tai jokin näiden yhdistelmä. Jokaisella on omanlainen käsityksensä perheestä ja oikeus muodostaa sellainen perhe kuin itse haluaa.

Perhe on voimavara, joka auttaa ja tukee jäseniään. Aina kaikki ei kuitenkaan mene hyvin ja perheen voimat voivat ehtyä, jolloin tarvitaan yhteiskunnan tukea. Joskus lapsen etu voi vaatia suojelua eli perheen hajottamisesta ja huostaanottoa. Huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen ovat aina yhteiskunnan voimakas puuttuminen perheen tilanteeseen. On tärkeää, että mahdollisiin ongelmiin puututaan varhain ja yritetään korjata niitä. (Hämäläinen & Kangas 2010, 22–25.)

Vanhempana oleminen tarkoittaa hoivaa, huolenpitoa, kasvattamista ja rajojen asettamista. Vanhemmuus voi olla sosiaalista, biologista, juridista tai psykologista, sillä on eri perheissä erilainen sisältö. Lapsi kuitenkin tarvitsee turvalliset ja rakastavat vanhemmat eheään kasvuun. Lapset ovat erilaisia temperamentiltaan, perheissä on eri määrä sisaruksia ja lapsen itsetunnon vahvistuminen ja sosiaalisuus vaativat vanhemmilta erilaisia asioita. Täydellistä vanhemmuutta tuskin on, ja olisiko se edes toivottavaa.

2.1 Kiintymyssuhde

Kiintymyssuhdeteoria on brittiläisen psykiatrin John Bowlbyn käsitys varhaisen ihmissuhteen merkityksestä ja toistuvien erokokemusten haitallisuudesta lapsille. Kiintymyssuhdeteoria pyrkii kuvaamaan ja ymmärtämään varhaisten ihmissuhteiden vaikutusta myöhempään kehitykseen. Kiintymyssuhdeteoria on merkityksellinen, koska siinä korostuu lapsen tarpeiden tunnustaminen ja kunnioittaminen. Pieni lapsi tarvitsee pysyviä ihmissuhteita, ja niiden katkeaminen on riski kehitykselle. Se, että lapsi on turvattomasti kiinnittynyt omaan vanhempaansa, ei kuitenkaan suoraan tarkoita sitä, että lapsi ei pystyisi kiinnittymään turvallisesti keneenkään toiseen. (Sinkkonen & Kalland 2001, 7–9.)

Kiintymyssuhdetta ja rakkautta ei pitäisi sekoittaa keskenään, sillä lapsi voi olla turvattomasti kiinnittynyt, vaikka vanhempi rakastaisi kovasti. Vanhemman kykenemättömyys toimia turvallisena kiinnittymishahmona voi aiheuttaa tämän. Toisaalta lapsi voi olla olosuhteiden pakosta kiinnittynyt laiminlyövään tai pahoinpitelevään vanhempaansa ilman rakkautta. (Sinkkonen & Kalland 2001, 10–11.)

Lapsi kiinnittyy usein eri tavoin isään ja äitiin. Äiti on usein ensisijainen kiintymisen kohde. Lapsi voi olla kiinnittynyt luottavaisesti vain toiseen tai voi olla kiinnittynyt välttelevästi molempiin. Lapsi, joka on turvallisesti kiinnittynyt kumpaankin vanhempaansa, kehittyy muita suotuisammin. Kiintymyssuhde isään tuo lapselle hieman erilaisia hallintataitoja kuin kiintymyssuhde äitiin. (Sinkkonen & Kalland 2001, 33.)

Luottavaisesti eli turvallisesti kiinnittyneet lapset ovat oppineet luottamaan, että äiti on saatavilla. He ovat ensimmäisen elinvuoden aikana oppineet käyttämään äitiään turvana maailmaa tutkiessaan. He viestivät tunnetiloistaan suoraan ja selvästi olettaen, että äiti reagoi asianmukaisesti heidän sen hetkiseen tarpeeseensa. (Sinkkonen & Kalland 2001, 36.)

Turvattomasti ja välttelevästi kiinnittyneet lapset ovat oppineet selviämään ilman äidin turvaa. He välttelevät turvallisuuden tarpeensa osoittamista ja etenkin kielteisten tunteidensa ilmaisua. Turvattomasti kiinnittyneiden lasten äidit olivat johdonmukaisesti epäsensitiivisiä lapsen viesteihin ensimmäisenä elinvuonna. Jos lapsi on oppinut, että äiti ei ole saatavilla hänen tarvitsemallaan tavalla, eikä reagoi hädästä kertoviin viesteihin, lapsen on kehitettävä muita kehitystasolleen mahdollisia keinoja tunnetilansa säätelyyn. Samalla hän pyrkii varmistamaan riittävän läheisyyden hoitajaansa. Lapsi voi olla pidempää sylissä oloa tai vältellä katsekontaktia, ja pitää yllä kehittämäänsä kontrollia. Jos lapsen on ollut ensimmäisen vuoden aikana vaikea muodostaa käsitystä oman toiminnan ja äidin reaktion välisestä yhteydestä, kiintymissuhdejärjestelmä voi ylivirittyä. Turvattomasti ja ristiriitaisesti kiinnittyneet lapset ovat epäjohdonmukaisesti toimineiden äitien lapsia, jotka eivät vielä vuoden ikäisenä ole kyenneet organisoimaan strategiaa äitinsä monimutkaisten vuorovaikutustapojen hallitsemiseksi. (Sinkkonen & Kalland 2001, 36–37.)

Kiintymyssuhde on yhteydessä lapsen kognitiiviseen, emotionaaliseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Ymmärtääksemme kiintymyssuhdeteorian erilaisen merkityksen eri ikävaiheissa, on tunnettava ikäkauden kehityshaasteet, voimavarat ja haavoittuvat alueet. Vauva saa luottamusta turvapaikasta tai muodostaa turvan omin keinoin. Leikki-ikäinen vahvistuu omien odotustensa ja saamiensa kokemusten vastaavuudesta. Kouluikäinen puolestaan vahvistuu kaverisuhteiden ja ongelmanratkaisutaitojen avulla. Nuoruudessa harjoitellaan intiimin suhteen luomista ja koetaan toivottavasti läheisyys helpoksi ja omat mahdollisuudet realistiseksi. Jokaisella ikävaiheella on omat haavoittuvuudet ja voimavarat, joita voidaan hyödyntää. (Sinkkonen & Kalland 2001, 177–179.)

Lapsen elämä on täynnä haasteita, vaikeuksia, uhkia ja pettymyksiä, joista osa kuuluu normaaliin kehitykseen. Kokemuksesta tulee stressaava, jos tilanteen vaatimukset ylittävät lapsen voimavarat. Traumakokemukset eivät kuulu normaaliin lapsuuteen ja kehitykseen. Ne ylittävät lapsen sietokyvyn ja vaativat lapselta ja lähiympäristöltä suuria ponnisteluja, jotta mielen tasapaino palautuu. Traumatilanteessa lapsi joutuu hirvittävien asioiden silminnäkijäksi ja tuntee itsensä avuttomaksi ja pelkää vaaraa ja vahingoittumista. Trauma voi olla yllättävä kuten auto-onnettomuus tai traumaattiset kokemukset voivat olla pitkäkestoisia kuten esimerkiksi perheväkival-

ta, psyykkinen ja fyysinen heitteillejätö tai kaltoin kohtelu. Traumakokemuksista selviäminen vaatii äärimmäisten psyykkisten puolustuskeinojen käyttöä, tunteiden kieltämistä ja todellisuuden vääristämistä. Turvallisesti kiinnittyneellä lapsella on paremmat edellytykset traumaista toipumiselle kuin välttelevästi tai ristiriitaisesti kiinnittyneellä. (Sinkkonen & Kalland 2001, 184–186.)

Lapsi voi kasvaa hyvinkin turvattomissa oloissa väkivallan tai muun hyväksikäytön keskellä. Lapsen pahoinpitelijä on usein hänelle läheinen aikuinen, jolta rakkaus ja turva pitäisi saada. Tilanne on lapselle erittäin stressaava ja vahingollinen. Pahoinpitelevät aikuiset ovat usein olleet pahoinpitelyn uhreja omassa lapsuudessaan. Arvaamattomasti käyttäytyvien vanhempien lapsista tulee ahdistuneita ja vihaisia. Heidän on mahdotonta tietää, milloin ja miten vanhemmalta voi saada hoiva ja turvaa. (Sinkkonen & Kalland 2001, 122–123, 134.)

Lastensuojelun asiakasperheissä yhteisenä tekijänä on kyvyttömyys asettaa lapsen tarpeet etusijalle. Raskausaikana äiti usein työstää ajatuksiaan ja valmistautuu äitiyteen. Aina äiti ei ole valmis muuttamaan raskaana ollessaan elintapojaan lapsen tarpeita vastaavaksi, vaan saattaa tupakoida tai käyttää päihteitä ja vaarantaa sillä sikiön terveyttä. Raskauden aikainen päihteiden käyttö voi ennustaa myöhempää väkivaltaisuutta tai vauvan laiminlyöntiä. Vastasyntynyt lapsi tunnistaa oman äitinsä äänen ja tuoksun perusteella. Varhaisessa vaiheessa tapahtunut adoptio tai sijoitus tuo aina katkoksen normaalin vauva-ajan jatkumoon. (Sinkkonen ja Kalland 2001, 199–201.)

Mekaaninen hoiva ei riitä lapselle vaan keskeistä on vanhemman kyky iloita yhdessä lapsensa kanssa ja olla käytettävissä, kun lapsi kaipaa lohdutusta ja turvaa. Varhaisessa kiinnittymisessä lapsen tulisi saada kokea läheisyys, ero ja jälleennäkeminen imiessään, nukahtaessaan ja herätessään. Kiintymyssuhteessaan traumatisoituneet lapset ovat kokeneet edellä mainitut elementit puutteelliseksi tai kauhua herättäväksi. Läheisyys on saattanut olla vaarallista, ero jätetyksi tulemista ja jälleennäkeminen epävarmaa. Traumatisoituminen aiheuttaa nimetöntä kauhua, joka voi tuntua psyykkisenä kipuna, joka voi johtua varhaisen ihmissuhteen katkeamisesta. Huonoista kasvuoloista traumatisoituneen lapsen käsitys itsestään ja muista on vaurioitunut ja hänen käytöksensä heijastaa odotuksia torjuvasta, epäluotettavasta ja ei-käytettävissä olevasta aikuisesta. Nämä varhaiset vauriot näkyvät lapsen myöhemmässä käytöksessä ja kehityksessä. Tyyppillinen adoptioon ja sijoitukseen liittyvä oire on, että lapsi ei vierasta normaalilla tavalla. Lapsi saattaa tervehtiä ketä tahansa ja ottaa kontaktia tai jopa tarrautuu tuntemattomaan aikuiseen ja itkee tämän poistuessa huoneesta. (Sinkkonen & Kalland 2001, 203–205.)

Ellei lapsella ole kokemusta hyvästä hoivasta, hänet tulisi sijoittaa sijaisperheeseen mahdollisimman varhain eli ensimmäisen ikävuoden aikana, jotta hyviä kokemuksia ehtisi vielä syntyä. Varhainen hyvä kokemus voi toimia lasta suojaavana tekijänä, vaikka katkokset kasvattavatkin vaurioitumisen riskiä. Sillä, millaiseen ympäristöön lapsi sijoitetaan, on vaikutusta lapsen mahdollisuuteen kiinnittyä. Sijaisvanhemman herkkyyys huomata

lapsen viestejä ja vastata niihin etenkin kiintymyksen kannalta olennaisissa tilanteissa on tärkeää. (Sinkkonen & Kalland 2001, 231–232.)

2.2 Biologinen vanhemmuus huostaanoton jälkeen

Huostaanotto on aina kriisi niin lapselle kuin aikuisellekin. Molemmat tarvitsevat apua kriisistä selviytymiseen. Tutkimukset osoittavat, että biologiset vanhemmat jäävät ilman tukea huostaanoton jälkeen etenkin silloin, kun eivät pysty sitä vastaanottamaan, mutta myös silloin, kun sitä halusivat. Vanhemman on vaikea ottaa vastaan apua niiltä, jotka ovat päättäneet huostaanotosta, siksi apua pitäisi tarjota muiden tahojen. Biologisella vanhemmalla tulisi olla mahdollisuus saada pitkäkestoista tukea lapsensa sijoituksen aikana oman kriisinsä läpikäymiseksi, voimavarojensa löytämiseksi, vahvistuakseen sekä toimiakseen etävanhempana. Tuen tarpeellisuudesta ovat yhtä mieltä niin sosiaalityöntekijät kuin biologiset vanhemmatkin. (Kujala 2003, 11–12.)

Sijoituksen onnistumisen kannalta olisi tärkeää, että vanhempi hyväksyy sijoituksen ja antaa sen myötä lapselle luvan kiintyä sijaisvanhempiin. Lasta helpottaa tieto siitä, että vanhemmastakin pidetään huolta, eivätkä vanhemmat ole hyljänneet häntä. Vaikka lapsen arjesta huolehtivatkin sijaisvanhemmat, ovat biologiset vanhemmat edelleen emotionaalisesti tärkeitä aikuisia lapselle. (Kujala 2003, 12.)

Biologista vanhempaa tukisivat etenkin vertaistukiryhmät ja kriisiterapia. Häpeän vuoksi vanhemman on vaikea puhua asiasta sukulaisille tai muille ulkopuolisille. Ilman tukimuotoja vanhempi jää liian yksin. Pahimmassa tapauksessa vanhempi eristäytyy entisestään ja päihneiden väärinkäyttö, mielenterveysongelmat ja muut vaikeudet vain lisääntyvät. Sijoitettujen lasten vanhemmat tarvitsevat tukea menetyksestä aiheutuneen kriisin läpikäymiseen, oman elämäntilanteensa järjestämiseen ja selvittelyyn sekä etävanhempana olemiseen. (Kujala 2003, 14–15.)

Huostaanoton hetkellä vanhempien voimavarat ovat heikot. Huostaanotto vaatii aina vahvat perusteet. Voimavaroja ei välttämättä löydy asioiden läpikäymiseen tai yhteyden säilyttämiseen omaan lapseen. Vanhemman syyllisyys ja häpeä aiheuttavat uskon siihen, että on parempi vetäytyä ja luopua lapsesta kokonaan. Tähän vanhempi tarvitsee ulkopuolista apua. Vanhemmuus ei lopu huostaanottoon, vaan näkökulma pitäisi ottaa kauemmas tulevaisuuteen. Katkennutta yhteyttä on aikuisena vaikea rakentaa uudelleen. Vanhempien kuntoutumisen tukeminen on osa lastensuojelun sosiaalityötä. Suunnitelmallinen työ vanhempien kanssa vahvistaa myös lapsen sijoituksen onnistumisen edellytyksiä ja vähentää lapsen huostaanoton aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia. (Kujala 2003, 15–16, 18; Pitkänen 2011, 14–16.)

Yhteydenpitoa lapseen voivat haitata myös vanhemman päihde- tai mielenterveysongelmat, luopumisen kriisi, tapaamisten järjestämisen vaikeus ja yhteistyökyvyttömyys sijaisvanhempien ja sosiaaliviranomaisten kanssa. Vanhempi voi kokea alemmuutta ja mustasukkaisuutta sijaisvanhempia kohtaan ja vältellä tapaamisia sen vuoksi. Säännöllinen yhteydenpito tuo

kuitenkin lapselle turvallisuutta ja jatkuvuutta. Lapsella on oikeus olla lapsi ja lapsen pitää voida vapautua aikuisesta huolehtimisen taakasta sekä säästyä aikuisten välisiltä ristiriidoilta. Vanhempaa helpottaa tieto lapsen normaaleista kriisireaktioista. Onnistunut etävanhemmuus edellyttää myös vanhemman ymmärtävän oman merkityksensä lapselle. (Kujala 2003, 18.)

Biologisille vanhemmille järjestävät vertaistukea monet eri tahot. Merkittävää ryhmissä on oman kokemuksen jakaminen ja muiden tarinoiden kuuleminen. Tietoisuus siitä, ettei ole ainoa, jolle on käynyt näin, on erittäin tärkeää. Vanhemmat tarvitsevat myös asiantietoa niin oman kuin lapsensa kriiseistä ja sen vaiheista sekä etävanhemmuuden merkityksestä. Prosessi vaatii aikaa ja tukena siinä ovat niin muut ryhmäläiset kuin ohjaajakin. Positiivinen palaute auttaa jaksamaan arjessa eteenpäin. (Kujala 2003, 22.)

2.3 Vanhemman kriisin vaiheet

Lapsesta luopuminen on aina vanhemmalle rankka kokemus ja aiheuttaa kriisin. Elämässä tapahtuviin kriiseihin kuuluvat kriisireaktiot. Lapsesta eroamisen aiheuttamaan kriisiin on tärkeä saada apua. On syytä tietää, että reaktiot kuuluvat kriisin vaiheisiin ja prosessi on luonnollinen kaikille. Kujalan esittämät kriisin vaiheet perustuvat Johan Cullbergin (1991) kriisiteoriaan. Vaiheet eivät kaavamaisesti seuraa toisiaan, vaan saattavat vuorotella ja esiintyä päällekkäin. Ihminen etenee kriisissä menemällä välillä eteenpäin ja palaamalla välillä aikaisempaan vaiheeseen. Kun tilanne on käsitelty, on lopputuloksena toipuminen. Omien tunteiden, ajatusten ja kokemusten kieltäminen ja torjuminen aiheuttaa prosessin paikoilleen jäämisen. (Kujala 2003, 30–31.)

Ensimmäisenä tulee shokkivaihe, johon liittyy epätodellisuuden tunne. Ajatukset suuntautuvat lapsesta luopumiseen ja on vaikea ajatella muuta. Voi olla vaikea havainnoida ympäröiviä tapahtumia ja esimerkiksi lasta koskevilla palavereissa sovitut asiat on hankala pitää mielessä tai ymmärtää. Arkirutiineista huolehtiminen ei suju ja lapsen sijaishuolto mietityttää. (Kujala 2003, 31.)

Toinen kriisin vaihe on reaktiovaihe. Kun alun turtumus vähenee, tilalle tulee surua, suuttumusta ja ruumiillisia reaktioita, kuten kipua. Ruokahalu voi myös kasvaa tai vähentyä. Nukkuminen voi olla vaikeaa ja päihteiden ja unilääkkeiden käyttö lisääntyä. Vanhempaa voi itkettää ja pelottaa se, mitä muut ihmiset ajattelevat, silloin saatetaan jopa eristäytyä. Viha ja katkeruus muita kohtaan voivat kasvaa ja muiden lasten ja vanhempien näkeminen tuntuu vaikealta. Viranomaiset tuntuvat vihollisilta ja ovat vihan kohteena. Jopa oma lapsi voi tuntua syylliseltä tilanteeseen. Oma vihausuus usein pelästyttää ja aiheuttaa syyllisyyttä, voi jopa saada välttelemään lapsen tapaamista. Viha on luonnollinen osa kriisiä ja antaa voimaa muuttaa asioita parempaan suuntaan. Viha tulee kuitenkin käsitellä, eikä jäädä sen vangiksi. (Kujala 2003, 31–32.)

Kolmas kriisin vaihe on käsittelyvaihe. Suuttumuksen ja vihan jälkeen tulee masennus. Tuntuu, ettei välitä kenestäkään, mikään ei kiinnosta, eikä

edes sängystä huvita nousta. Arki ilman lasta tuntuu tyhjältä ja surulliselta ja muutosta haetaan esimerkiksi asuntoa vaihtamalla. (Kujala 2003, 32–33.)

Neljäs vaihe kriisissä on uudelleen suuntautumisen vaihe. Useiden kuukausien jälkeen alkaa tuntua, että asiat ovat paremmin ja elämä asettuu uomiinsa. Ajatukset eivät ole niin pakonomaisia ja ruokahalu ja unirytmii ovat normaalit. Kiinnostus ulkomaailmaa ja lasta kohtaan on palannut, eivätkä tapaamiset aiheuta niin voimakkaita tunnekuohuja. Lapsen kanssa vietetty aika tuntuu hyvältä ja siitä osaa taas nauttia ja iloita. Huomataan, että niin vanhempi itse kuin lapsikin tarvitsevat muita ihmissuhteita selvittääkseen. Kun pahin kriisi on ohi, on paremmin voimavaroja selvitellä huostaanottoon johtaneita asioita. Alkaa uusi mahdollisuus etävanhempana olla mukana lapsen kehityksessä tukien omien voimien ja mahdollisuuksien mukaisesti. (Kujala 2003, 33.)

2.4 Lapsen erokriisi

Huostaanotto on aina myös lapselle kriisi, kun lapsi joutuu eroon vanhemmistaan. Lasta autetaan hoitamalla erokriisi ja varmistetaan hyvin onnistunut sijoitus. Lapselle on erittäin tärkeää, että yhteys vanhempaan säilytetään. Vanhemmalla on myös tärkeä rooli yhteyden säilyttämiseksi. Lapsen täytyy saada tuntea, että vanhempi ei ole hylännyt häntä. Lapsi tarvitsee erityisen paljon turvallisuutta ja hänen tulee voida luottaa siihen, että hänestä huolehditaan. Lapsi voi luulla olevansa syyllinen tilanteeseen ja pelätä, että hänestä luovutaan sijaispaikassakin uudelleen. On lapsen edun mukaista, että hän saa luvan kiinnittyä sijaispaikkaansa ja oikeuden omiin tunteisiinsa. (Kujala 2003, 35.)

Lapsen erokriisin vaiheet ovat samat kuin vanhemmallakin. Lapsen toimiminen vie paljon enemmän aikaa kuin aikuisen. Shokkivaiheessa lapsen on vaikea käsittää mitä on tapahtunut. Voi vaikuttaa siltä, että lapsi ei reagoi muutokseen mitenkään tai hän voi olla liiankin kiltti edesauttaakseen kotiin palaamista. Lapsella voi esiintyä fyysisiä oireita, kuten vilustumista, ruokahaluttomuutta, oksentelua, unettomuutta, painajaisia ja vuoteen kastelua. Pieni lapsi voi kuvitella vanhempien kuolleen ja siksi on tärkeää pitää säännöllisesti yhteyttä puhelimitse tai tapaamalla. Ensimmäinen vaihe voi kestää muutamasta päivästä muutama viikkoon. (Kujala 2003, 36.)

Reaktiovaiheessa lapsen tunteet nousevat esiin. Lapsi saattaa yrittää karata päästäkseen takaisin kotiin. Lapsi voi kertoa vanhemmilleen huonoista oloista sijaispaikassa ilman todellisia perusteita. Biologisen vanhemman olisi hyvä välttää toimimista lapsen kertomusten perusteella. Lapsi voi olla vihainen niin kaikille aikuisille ympärillään kuin itselleenkin. Lapsen viha ja suuttumus eivät ole ilkeyttä, vaan normaali reaktio vaikeaan tilanteeseen. Lapsen itku ja suru ovat myös merkki prosessin etenemisestä ja auttavat toipumisessa. Lasta auttaa, kun tapaamiset vanhemman kanssa jatkuvat käytöksestä huolimatta. Hyvää vanhemmuutta on se, että vanhempi pysyy aikuisena ja ottaa vastaan lapsen reaktiot. Lapsella on oikeus ilmaista vihaansa, pettymystään ja suruaan. Lapsen reaktiovaihe kestää useita kuukausia. (Kujala 2003, 37.)

Käsittelyvaiheessa lapsi luopuu vastarinnasta ja tulee surulliseksi. Lapsi voi olla välinpitämätön niin vanhempaansa kuin koulua ja leikkejäkin kohtaan. Lapsi saattaa taantua ja etsiä lohtua aikuiselta. Paras apu on säännölliset tapaamiset ja se, että lapsi saa tuntea itsensä hyväksytyksi sellaisena kuin on. Lapsi ei välttämättä ole halukas ottamaan vastaan vanhemman lohdutuksia. Tämäkin vaihe voi kestää useita kuukausia. (Kujala 2003, 38.)

Neljännessä eli uudelleen suuntautumisen vaiheessa lapsi sopeutuu tilanteeseen, vaikka ei täysin toivukaan erosta koskaan. Lapsi kaipaa vanhempaa, mutta voi jo paremmin. Lapsi tulee toimeen sekä biologisten että sijaisvanhempien kanssa. Jaettuun vanhemmuuteen on tullut tavat ja rutiinit. Lasta kiinnostaa taas kaverit, leikit ja koulutyö. Sekä biologisten että sijaisvanhempien on hyvä huomioida lapsen kriisin vaiheet, jotta he ymmärtävät lasta ja osaavat kohdella häntä oikein. Sekä lapsi että vanhempi tarvitsevat oikeuden suruun, suuttumukseen ja muihin tunteisiinsa. Lapsi tarvitsee keskeytymätöntä hoivaa samoilta ihmisiltä ja kiintyy hoitajiinsa kuin vanhempiinsa. Lapsen edun mukaista on, että biologinen vanhempi ei yritä estää kiinnittymistä sijaisvanhempiin. (Kujala 2003, 38–39.)

2.5 Vanhemman oikeudet huostaanoton jälkeen

Huoltajuus säilyy ennallaan huostaanoton jälkeenkin ja asiaan voi tarvittaessa yhä hakea muutoksia. Huostaanotto rajoittaa huoltajan päätösoikeutta lapsen asioissa. Huoltaja päättää lapsen uskonnosta, kansalaisuudesta ja nimestä edelleen, sekä edustaa lasta oikeusasioissa, jos lapselle ei ole nimetty edunvalvojaa. Huoltaja päättää myös lapsen omaisuutta koskevista asioista. Huoltajalla on oikeus saada tietoa lasta koskevista asioista ja oikeus osallistua lasta koskeviin neuvotteluihin. Vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja on rajoitettu tiedonsaantioikeus. (Saastamoinen 2010, 140–148; Kouvolan kaupunki n.d..)

Vanhemmalla tai huoltajalla on oikeus saada tukea omaan vanhemmuuteensa ja apua oman elämänsä kohentamiseksi, erityisesti lapsen kotiutumisedellytysten paranemiseksi. Tätä varten vanhemmalle tulisi laatia oma asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelman neuvotteluja pidetään säännöllisesti ja niissä arvioidaan myös ovatko huostassapidon edellytykset yhä voimassa. Vaikka huostassapidon syyt olisivatkin poistuneet, ei huostassapitoa saa lopettaa, jos se on selvästi vastoin lapsen etua. (Saastamoinen 2010,86; Kouvolan kaupunki n.d..)

Huoltajalla on myös oikeus hakea lapsen huostassa pidon lopettamista sosiaalitoimelta, sekä saada asiasta valituskelpoinen päätös. Sosiaalitoimi päättää lapsen sijoituspaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta, opetuksesta, terveydenhuollosta ja muusta huolenpidosta. Sosiaalitoimen velvollisuus on tukea lapsen ja hänelle läheisten ihmisten yhteydenpitoa. Sosiaalitoimella ja sijaishuollolla on oikeus rajoittaa lapsen yhteydenpitoa vanhempiin ja muihin läheisiin. (Saastamoinen 2010, 140–148.)

2.6 Työskentely vanhemman kanssa

Lastensuojelulaki edellyttää suunnitelmallista työskentelyä vanhemman kanssa lapsen sijoituksen aikana. Tämä tarkoittaa vanhemman roolin tarkentamista ja sen kautta lapsen edun vahvistamista. Vanhempia tulisi auttaa vanhemmuuden tukemisen ohella myös muissa elämän haasteissa. Vanhemman kuntoutuminen edellyttää monialaista yhteistyötä ja oikeanlaisia, vanhempien tarpeisiin vastaavia palveluita. (Pitkänen 2011, 7–8.)

Lastensuojelutyö kohdistuu parhaimmillaan perheeseen kokonaisuutena, jossa lapsella yksilönä ja aikuisella perheenjäsenenä on mahdollisuus tulla nähdyksi, kuulluksi ja tuetuksi. Sosiaalityön työskentelyn lähtökohtana vanhemman kanssa on vanhemmuuden merkityksen tunnistaminen yhtenä lapsen sijoitusta ja sosiaalityötä vahvistavana asiana. Kuntoutuminen on asiakkaan ja työntekijän prosessi, jossa korostuu työskentelyn tavoitteellisuus selkeä, rakenne ja yhteiset tavoitteet sekä joustavuus ja sitoutuneisuus. Tavoitteena on muutos, jonka edellytyksenä on vanhemman motivoituminen. Työntekijän uskallus sanoittaa jo saavutettuja asioita ja rohkeus mennä riittävän lähelle vanhempaa tuovat tuloksia. Toimivan työskentelysuhteen edellytyksenä on myös keskinäinen arvostus, toimiva vuorovaikutus ja henkilökohtainen kohtaaminen. Molemmilla on tunteet mukana työskentelyssä. (Pitkänen 2011, 21–23.)

Vanhemman auttaminen vaatii palveluilta joustavuutta, aikaa ja keskenkäisyyden sietämistä. Kuntouttava sosiaalityö toimii asiakasta voimaannuttavilla ja valtaistavilla tavoilla ja perustuu asiakkaan kuntoutuksellisiin tarpeisiin. Vanhemman auttaminen on moniammatillista yhteistyötä aikuissosiaalityön, päihdetyön ja terveydenhoidon kanssa. Vanhemmuus voi olla kuntoutuksessa voimavarana ja motivaation lähteenä. (Pitkänen 2011, 24–26.)

Vanhempien motivoitumista pitäisi tukea, epäilevässä ilmapiirissä on mahdotonta kuntoutua. Työntekijältä vaaditaan hyväksymistä, välittämistä ja jämäkkyyttä. Motivaatio tuo vanhemmalle toivoa ja toiveikkaus on kuntoutumisen edellytys. Vanhemmuus sinällään voi olla esimerkiksi huume- taustaiselle äidille voimavara, jonka avulla hänellä on mahdollisuus uudelleenlaiseen statukseen yhteiskunnassa. Vanhemmuus voi statuksen avulla olla motivaatio myös kuntoutukselle. (Pitkänen 2011, 26.)

Vanhemman vastuun ottaminen omista teoistaan on yksi lähtökohta kuntoutumiselle. Empatian herääminen ja eläytyminen lapsen tilanteeseen tuovat syyllisyyttä ja häpeää, mutta kuuluvat prosessiin. Oman toiminnan kohtaaminen ja vastuunottaminen omista teoistaan voivat olla emotionaalisesti korjaava kokemus vanhemmalle. Lapsen kokemuksen kohtaaminen ja niiden työstäminen on lapsen auttamisen edellytys. Lapsen näkyväksi tekeminen vanhemmalle tapahtumiseen, tunteineen ja tarpeineen, tekee lapsen näkyväksi myös itselleen. Lapsi tarvitse aikuisen, joka ottaa vastuun tapahtuneesta. Lapsi voi kokea olevansa lapsi, jolla ei ole vastuuta tapahtuneesta. (Pitkänen 2011, 27–28.)

Vanhemman on vaikea parantaa hyvinvointiaan ja luoda edellytyksiä lapsen kotiutumiseksi, jos vanhempien tarpeet huostaanoton aikana jäävät

kohtaamatta. Kuntoutuminen voi merkitä myös rinnakkaiseen vanhemmuuteen kasvamista. Vanhempaa auttaa oman suhteen ainutlaatuisuuden ymmärtäminen sijaishuollon aikana. Vanhemmuus on monelle oman kuntoutumisen kantava voima ja sen emotionaalinen merkitys on suuri. (Pitkänen 2011, 5–7.)

2.7 Sijaisvanhemmuus

Sijaisvanhemmuus on vaativaa työtä, johon Suomessa valmennetaan Pesäpuu ry:n järjestämällä PRIDE-koulutuksella. PRIDE-ohjelman lähtökohdaksi on, että valmennuksen tulee tapahtua ennen kuin perhe ryhtyy sijaisperheeksi tai tekee päätöksen sijaisperheeksi ryhtymisestä. Koulutus lähtee lapsen tarpeista ja oikeudesta perheeseen. Useimmissa sijaisperheissä on tavalliset työssä käyvät vanhemmat, mutta joissakin perheissä toisella vanhemmista on ammatillinen koulutus, ja hän huolehtii päätoimisesti sijoitetuista lapsista. Yhteiskunnalle perhehoito on paljon edullisempaa kuin laitoshoido. Sijaisperheissä hoidetaan Suomessa alle puolet huostaan otetuista lapsista. Kanta-Hämeessä tilanne on muusta Suomesta poikkeava: täällä vuonna 2005 perhehoidossa oli 53 % kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista. (Ketola 2008, 29–30, 47; Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 122,126.)

Sijaisperheet tarvitsevat tukea vaativassa työssään. Heille voidaan tarjota täydennyskoulutusta, mutta osallistuminen on matkojen ja aikataulujen vuoksi hankalaa. Sijaisvanhemmat tarvitsisivat myös työnohjausta jakamisensa turvaamiseksi, myös vertaistuki olisi heille tärkeää. Kokemusten jakaminen ja kuulluksi tuleminen samaa työtä tekevien kanssa voisi antaa uusia toimintamalleja ja näkökulmia omaan työhön. Perhehoitoliitto onkin kouluttanut vertaisryhmäohjaajia, jolloin kokeneet sijaisvanhemmat voivat tukea muita samassa tilanteessa olevia. Vertaisryhmät ovat tarpeen etenkin sijoituksen alussa, jolloin hoitaja ja lapsi muodostavat kiintymyssuhtetta. Sijaisvanhemmilla on paljon kysymyksiä lapsen tarpeista ja halu ymmärtää lapsen käytöstä. Samassa perheessä voi olla lapsia useasta perheestä ja jopa eri kulttuureista. Sijaisvanhemmat ovat suuren haasteen edessä vaaliessaan lapsen suhdetta biologisiin juuriinsa ja perinteisiin. (Ketola 2008, 46–51; Mantila, Mikkonen & Väinölä 2008, 17.)

Sijaisvanhemmuus on kasvuprosessi kuten tavallinenkin vanhemmuuteen kasvaminen. Lapsen syntyessä vanhemmuudessa korostuvat perushoiva ja rakkauten antaminen. Sijaisperheelle kaikki vanhemmuuden roolit tulevat kerralla eli aiemmin mainittujen lisäksi rajojen asettaminen, kulttuurin ja tapojen opettaminen sekä ihmissuhdeosaaminen. Vanhemmuuden lisäksi on opittava niin salassapitoon kuin huoltajuuden jakamiseen liittyvät kysymykset. Ensimmäisen vuoden haasteena sijaisvanhemmalle on usein ihannelapsesta luopuminen. Todellisuus on usein toinen ja on tarpeen tutustua ja hyväksyä juuri se lapsi, joka kotiin on saatu. (Mantila ym. 2008, 20, 23.)

Perhehoidon onnistumista edistävät vahva ammatillinen tuki sijaisperheelle, sijaisperheen avoimuus kulttuurien erilaisuudelle, hyvät sisäiset suhteet sijaisperheessä, riittävä taloudellinen tuki ja sijaisvanhempien hyvät kas-

vattajan ominaisuudet. Hyvän kasvattajan ominaisuuksia ovat herkkyyss lapsen tarpeiden huomioimiselle, kyky yhteistyöhön lapsen vanhempien ja muiden läheisten sekä viranomaisten kanssa. Hyvällä kasvattajalla on myös kyky tuottaa tietoa lapsen kehityksestä ja avoimuus arvioida onnistumistaan sekä antaa positiivista palautetta lapsen kehittymisestä. (Ketola 2008, 58–59.)

Sijaisperheissä olevat lapset eivät halua erottua muista, vaan haluavat olla merkityksellisiä perheenjäseniä. Lapset toivovat, että heidän halujaan ja toiveitaan kuunnellaan, heitä rakastetaan, heidän tarpeisiinsa vastataan ja, että he ovat tärkeitä ja arvokkaita jollekin. Sijaisvanhempien kyvyt kasvattajina määrittyvät heidän tietojensa, arvojensa ja taitojensa kautta. Hyvällä sijaisvanhemmalla on terävä pää, osaavat kädet ja lämmin sydän. Sijaisvanhemman on hyvä olla myös siinä määrin ammatillinen, että tuntee omat rajansa ja osaa hakea tarvittaessa ulkopuolista apua. (Ketola 2008, 58–59.)

Useimmat sijaisvanhemmat haluavat tehdä jotain yhteiskunnan hyväksi ja haluavat antaa lapselle rakkautta ja kodin. Turvallisen kasvuympäristön tarjoaminen lapselle on motiivina monella sijaisperheellä. Joillakin sijaisperheillä ei ole lainkaan omia lapsia ja jotkut kaipaavat lapsia kotiin omien aikuistuttua. Yleensä lapsi sijoitetaan aina nuorimmaksi perheeseen, jos siellä asuu muitakin lapsia. (Valkonen 2008, 100–101; Laurila 1993, 18.)

Sijaisvanhemmuus on toisaalta samanlaista vanhemmuutta kuin biologienkin: lapsesta huolehditaan ja häntä rakastetaan, kuunnellaan, tehdään asioita yhdessä, tarjotaan neuvoja ja asetetaan rajoja. Hänelle tarjotaan myös huone, lomia ja mahdollisuus harrastuksiin. Sijaisvanhemmuus vaatii kuitenkin hieman enemmän ja erilaista tukemista kuin tavallinen vanhemmuus. Lapselle tulee tarjota turvallinen ja väkivallaton kasvuympäristö, hänen koulunkäyntiä tulee tukea ja lapsen fyysiset ja mielenterveydelliset hoitotarpeet tulisi tunnistaa. Lapsen sosiaalisuutta ja tunne-elämän myönteistä kehitystä tulisi edistää. (Valkonen 2008, 102–106; Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 127–129.)

Sijaisvanhemman täytyy olla myös valmis kestämään menetys, jos lapsi palaakin takaisin biologiseen perheeseensä. Lapsen lisäksi pitäisi huolehtia hänen suhteistaan biologisiin vanhempiin. Huostaan otetut lapset ovat usein myös erityistä tukea tarvitsevia. Sijoitetulla lapsella on usein tarpeita, joita turvallisessa ympäristössä kasvaneella ei ole. Sijaisvanhemmalta vaaditaankin herkkyyttä näiden tarpeiden huomioimiseen ja sen avulla lapsen itsetunnon ja perusturvallisuuden luomiseen ja parantamiseen. Lapsella on oikeus pysyvyyteen ja jatkuvuuteen sekä tarve kiintymykseen. Hänellä tulee myös olla mahdollisuus käsitellä menetyksen aiheuttamia tunteita ja ajatuksia. (Valkonen 2008, 102–106; Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 127–129.)

Lapsi pyrkii usein alkuun tuomaan esille positiiviset puolensa ja varmistamaan, että uusi perhe takaa perustarpeiden tyydyttymisen. Lapsi suree kodin ja perheen rikkoutumista ja pelkää menettävänsä biologiset vanhempansa kokonaan. Lapsen kiintymyssuhde on usein vaurioitunut ja hän

pyrkii kontrolloimaan kaikkea ja vastustaa hoivaa. Sijaislapsen ei aina ole niin helppo kiintyä kuin vanhempi toivoisi ja lapsen kannalta olisi suotavaa. Kiintymistä voivat häiritä myös biologinen vanhempi esimerkiksi epärealistisilla kotiutumispuheilla. Väliaikaisuuden korostaminen viranomaisten puheissa voi aiheuttaa halun suojella itseään ja siten vältellä kiintymistä. (Mantila ym. 2008, 21–23, 43.)

Sijaisvanhempien on välillä vaikea hyväksyä tapaamisia biologisten vanhempien kanssa. Lasta halutaan suojella ja tapaamisten jälkeinen käytös nähdään haitallisena. Etenkin päihdetaustaisia tai aiemmin väkivaltaisia vanhempia ei haluttaisi päästää rakkaaksi tulleiden sijaislasten lähelle. Lasta tulisi kuunnella ja selvittää hänen toiveensa tapaamisten suhteen. Lapsen toiveet ja tarpeet ovat merkittäviä, kun tapaamisasioista päätetään. (Valkonen 2008, 115–116.)

3 LASTENSUOJELUN LAINSÄÄDÄNTÖ JA TAPAAMISPAIKKATOIMINTA

Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen arjesta ja hyvinvoinnista. Vanhemman tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Lastensuojelun tehtävänä on tukea vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa järjestämällä tarvittavia palveluja ja tukitoimia. Lapsiperheiden kanssa toimivat viranomaistahot ovat myös velvollisia auttamaan ja tukemaan vanhempia tässä kasvatustehtävässä ja sen vaikeuksissa. (LSL 1: 2§.)

Lastensuojelu voidaan jakaa ehkäisevään lastensuojeluun ja lastensuojelun sijaishuoltoon. Ehkäisevällä lastensuojelulla edistetään ja turvataan lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Ehkäisevää lastensuojelua on tuki ja erityinen tuki, jota annetaan esimerkiksi opetuksessa, nuorisotyössä, päivähoidossa, äitiys- ja lastenneuvolassa sekä muussa sosiaali- ja terveydenhuollossa. (LSL 1: 3§.)

Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu, kun suunnitellaan ja arvioidaan lastensuojelun tarvetta. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpiteet ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioillaan
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. (LSL 1: 4§.)

Lastensuojelussa tulee toimia mahdollisimman hienovaraisesti ja käyttää ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun katsotaan sijaishuollon olevan tarpeen, pitäisi se järjestää mahdollisimman pian. Sijaishuoltoa toteutettaessa on muistettava ajatus perheen yhdistämisestä lapsen edun mukaisesti. (LSL 1: 4§.)

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin viipymättä, jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveytään tai kehitystään. Lapselle ja perheelle voidaan tarjota monenlaisia avohuollon tukitoimia, joilla pyritään mahdollistamaan lapsen kotona asuminen. Perheen toimeentulo ja asuminen pitää myös turvata. Lapselle pitää tarvittaessa järjestää tukea koulunkäyntiin ja mahdollistaa harrastaminen. Tarvittaessa lapselle voidaan järjestää tukiperhe, terapiapalveluita, perheessä voidaan tehdä perhetyötä ja koko perheen lomiamin voidaan tukea. Perheenjäsenille voidaan tarjota vertaisryhmätoimintaa tai koko perhe voidaan sijoittaa laitokseen avun mahdollistamiseksi. Lapsen terveyden ja kehityksen kannalta tarpeelliset sosiaalihuollon palvelut ja lasten päivähoito on järjestettävä sen mukaisesti kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on arvioinut niiden tarpeen lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelmassa. (LSL 7: 34§, 36§.)

Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide. Ne tulisi ottaa huomioon lapsen iän ja kehityksen mukaisesti. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti. Siitä ei saa aiheutua tarpeetonta haittaa lapsen ja vanhempien tai muiden sukulaisten välille. 12 vuotta täytäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muuten tarpeetonta. Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat muuten vastoin lapsen yksityistä etua (LSL 4: 20§,22§.)

3.1 Lastensuojeluprosessi

Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä kuka tahansa, mutta sen ovat velvollisia tekemään kunnan monet viranomaiset, kuten päivähoiton henkilökunta, opettajat, palolaitoksen väki, poliisi, seurakunta, iltapäivätoiminnan väki jne. Ilmoitusvelvollisuus koskee siis monia. Lastensuojelun tutkintapyyntö voi tehdä myös lapsi tai vanhempi tai he yhdessä. Perheellä on oikeus saada tietää, kuka ilmoituksen on tehnyt, ellei katsota tarpeelliseksi salata hänen henkilöllisyyttään turvallisuuden tai välien säilymisen vuoksi. (LSL 5: 25§.)

Lastensuojeluasian vireilletulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kii-

reellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi sosiaalityöntekijän on 7 päivän kuluessa päätettävä ryhtyykö tekemään selvitystä vai katsooko, ettei tarvetta selvitykselle ole. Selvityksen tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin. Selvitys on tehtävä ilman aiheetonta viivytyksiä. Sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireilletulosta. Huoltajalle ja lapselle on ilmoitettava selvityksen valmistuttua lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta tai sen päättymisestä. Asiakkuus päättyy, mikäli selvitys ei anna aihetta lastensuojelutoimenpiteisiin. (LSL 5: 26–27§.)

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Huostaan otettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen tai muille huoltajille ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Suunnitelmaan kirjataan myös, miten toteutetaan lapsen ja vanhempien yhteydenpito ja yhteinen toiminta. Siihen kirjataan myös, miten lapsen edun mukaisesti otetaan huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Huostaan otetun lapsen vanhemmille tulisi laatia myös asiakassuunnitelma yhteistyössä muiden sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten, kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa. (LSL 6: 30§.)

Lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi ja lastensuojelun järjestämiseksi tulee järjestää neuvotteluja, joihin voivat lastensuojelun työntekijän arvion perusteella tarvittaessa osallistua lapsi, vanhemmat ja muut perheen kanssa toimivat tahot kuten koulu ja päivähoito. Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen etävanhemman, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan. Selvittäminen voidaan jättää tekemättä, jos sitä ei esim. asian kiireellisyyden vuoksi ole tarpeen tehdä. Lapsen asumista ja sijoituspaikkaa koskeva asia on ratkaistava aina lapsen edun mukaisella tavalla. (LSL 6: 31–32§.)

Kiireelliseen sijoitukseen on tarve silloin, kun lapsen turvallisuus on välittömässä vaarassa. Tällöin sijoituksen perusteena voi olla vanhempien humalatila, akuutti väkivaltatilanne, pahoinpitelyn selvittämisen tarve, uhka, että lapsi viedään maasta tai lapsen oma itseään vaarantava rikollinen käytös, päihteet tai itsetuhoisuus. Kiireellinen sijoitus on voimassa 30 päivää ja jatkuu tarvittaessa, jos asioiden selvittäminen on kesken. (LSL 8: 38§.)

3.2 Huostaanotto ja sijaishuolto

Lastensuojelulain mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä tai tekemällä muun kuin vähäisenä pidet-

tävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia tai, jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Sijaishuolto täytyy myös nähdä lapsen edun mukaiseksi. Huostaanotto on voimassa toistaiseksi ja lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Tämän jälkeen nuorta voidaan tukea jälkihuollon avulla. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona, tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Sijoittava kunta on vastuussa siitä, että lapselle valitaan hänen tarpeita vastaava sijaishuoltopaikka. (LSL 9: 40§, 10: 49§; Saastamoinen 2010, 7.)

Lastensuojelulaki määrää, että sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltopaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä puhelimitse tai kirjeiden välityksellä. Lapsella on myös oikeus lähettää ja vastaanottaa muita luottamuksellisia viestejä tai lähetyksiä. Sijoitetulle lapselle on määrätty myös hänen käyttöönsä kuuluvat kuukausittaiset käyttövarat. (LSL 10: 54–55§.)

Perhehoitoa voidaan järjestää sijaiskodeissa tai ammatillisissa perhekodeissa. Sijaiskodin tarkoituksena on antaa lapselle mahdollisimman perheen- ja kodinomaisen hoito ja kasvatusta. Sijaiskodissa voidaan hoitaa samanaikaisesti enintään neljää lasta mukaan luettuna perhehoitajan omat samassa taloudessa asuvat alle kouluikäiset lapset. Jos perheessä on kaksi aikuista, joista vähintään toisella on ammatillinen koulutus, voidaan samaan talouteen sijoittaa seitsemän lasta. Molempien aikuisten tulee tällöin keskittyä päätoimisesti lasten hoitoon ja kasvatukseen. Ammatillisissa perhekodeissa molemmilla aikuisella on ammatillinen koulutus alalle. (Saastamoinen 2010, 9.)

Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan sijaishuoltoa järjestää, ovat lastenkodit, nuorisokodit, vastaanottokodit ja koulukodit. Laitoksissa on lain määräämät henkilökunta ja paikkamäärät ja niitä valvotaan. Lastensuojelulaitoksia ylläpitää valtio, kunta tai yksityiset henkilöt ja yhteisöt. Lastensuojelulaitoksilla on myös suuremmat mahdollisuudet rajoitustoimenpiteisiin kuin perhehoidossa. Laitoksissa olevien liikkumavapautta ja yhteydenpitoa voidaan rajoittaa. Heille voidaan tehdä henkilökatsaus tai tarkastus. Laitoksen asukkailta voidaan ottaa tavaroita haltuun ja heidän saamiaan lähetyksiä voidaan tarvittaessa tarkastaa. Laitoksissa myös kiinni pitäminen on sallittu ja nuori voidaan tarvittaessa eristää muista. Kaikki rajoitukset vaativat hallinto-oikeuden päätöksen ja joitakin toimenpiteitä voi suorittaa vain tietyt henkilöt. Näitä rajoitusmahdollisuuksia ei ole sijaisperheillä. Lapsi voi olla sijoitettuna myös väliaikaisesti omaan kotiinsa, sairaalaan tai vankilan perheosastolle. (LSL 11; Saastamoinen 2010, 4–5, 10–12, 19.)

Lapsi tulee sijoittaa hänen tarpeitaan vastaavaan sijaishuoltopaikkaan ja varmistaa, että heti ensimmäinen sijoituspaikka olisi hänelle parhaiten sopeva. Toistuvia sijoituksia ja siirtymiä sijaishuollossa tulisi välttää, ne ei-

vät ole lapsen edun mukaisia, vaan voivat vahingoittaa lapsen kehitystä ja aiheuttavat turvattomuutta ja juurettomuutta. Sijaishuoltopaikan huolellisella valmistelulla ehkäistään sijoituksen katkeaminen tai paikan vaihtuminen. Tämä tuo lapsen elämään jatkuvuutta ja pysyvyyttä. (Saastamoinen 2010, 114.)

3.3 Lapsen oikeudet sijaishuollossa

Lastensuojelulain mukaan lapsen oikeuksia sijaishuollossa ovat muun muassa hänen oikeutensa laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja tarpeita vastaavaan sijaishuoltopaikkaan, oikeus hyvään kohteluun, oikeus tavata hänelle läheisiä ihmisiä, oikeus tavata sosiaalityöntekijää, oikeus saada tietoa omasta tilanteestaan ja oikeus saada käyttövaroja. Näiden oikeuksien toteutumista valvovat sijoittavan kunnan viranomaiset, sijaishuoltopaikka ja lapsen vanhemmat. (Saastamoinen 2010, 122–138.)

Lapsen sisarussuhteiden vaalimiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tavoite on, että sisarukset sijoitetaan samaan paikkaan. Jos muut sisarukset asuvat vanhempiensa kanssa, on huolehdittava siitä, että lapsi voi säännöllisesti tavata sisaruksiaan. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että lapsi saa sijaishuollossa tietoa omasta tilanteestaan ja voi tavata sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken. Lapselle on selvitettävä hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla se, miksi hänet on otettu huostaan sekä selostettava niitä toimenpiteitä, joihin hänen tilanteessaan on ryhdytty tai aiotaan ryhtyä. Lapselle on selvitettävä ne syyt ja perusteet, jotka ovat johtaneet sijoitukseen. Selvitystä annettaessa on huolehdittava siitä, että lapsen luottamusta ja kiintymystä omiin vanhempiinsa ei horjuteta. (LSL 51, 53, Saastamoinen 2010, 122–138.)

3.4 Tapaamispaikkatoiminta – lapsen etua valvomassa

Tapaamispaikkatoiminta on alkanut Suomessa 1980-luvulla. Ensimmäisenä toimintaa järjestettiin Porissa, Tampereella ja Helsingissä. Alussa syynä toiminnalle oli eronneiden vanhempien asuminen eri paikkakunnilla, jolloin tapaamispaikka mahdollisti myös etävanhemman tapaamiset lasten kanssa. Valvottujen tapaamisten taustalla saattoi olla myös vanhemman mielenterveysongelma, päihteiden käyttö tai väkivaltaisuus. Lisäksi epäluottamus vanhempien välillä saattoi tehdä tapaamiset valvotuiksi. Vanhemman asuminen asuntolassa tai laitoksessa on myös peruste valvotuille tapaamisille. Tapaamispaikkatoimintaa järjestävät Suomessa erityisesti Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistykset, mutta myös muut yksityiset lastensuojelupalveluiden tuottajat. (Kalavainen 2004, 14; Niemi 2013, 6–7.)

Alusta alkaen lapsen etu on ollut valvottujen tapaamisten keskeinen periaate. Alkuun valvojat saattoivat olla vapaaehtoisia, mutta pian huomattiin työn vaatavuus ja työntekijöiden ammattitaidon merkitys. Työntekijä on vaitiolovelvollinen ja hän on paikalla valvomassa nimenomaan lapsen etua. Työntekijän tulee säilyttää puolueettomuutensa. Alkuun ajateltiin, että työntekijä ei saa asettua kummankaan vanhemman puolelle, mutta ny-

kyään tarkoitetaan nimenomaan lapsen puolella olemista. Valvojan roolina on pitää tapaamisissa esillä lapsen näkökulma ja tuoda lapsi näkyväksi kaikille osapuolille. (Kalavainen 2004, 15.)

Tämän päivän tyypillisiä syitä valvotuille tapaamisille ovat päihdeongelmat, huoli lähivanhempaa uhkaavasta väkivallasta, mielenterveysongelmat, seksuaalisen hyväksikäytön epäily, kaappausuhka, lapseen kohdistunut väkivalta, heikkolahjaisuus, vankilassa oleminen tai se, että lapsi ja vanhempi ovat vasta tutustumassa toisiinsa. Valvonnalla ehkäistään niitä uhkia, joiden perusteella tapaaminen on määrätty valvotuksi. Toinen työntekijä on aina saatavilla läheisessä huoneessa koko valvotun tapaamisen ajan. (Kalavainen 2004, 16–17, 21.)

Lapsen kasvun ja kehityksen kannalta pidetään erittäin tärkeänä suhdetta molempiin biologisiin vanhempiin. Lapsella on oikeus vanhempiinsa myös huostaanoton jälkeen. Valvotuilla tapaamisilla pyritään tukemaan tätä suhdetta ja sen avulla lapsen kasvua ja kehitystä. (Kalavainen 2004, 18.)

Tapaamispaikkojen perustehtävänä on järjestää valvottuja tapaamisia, tuettuja tapaamisia ja valvottuja vaihtoja. Työntekijän rooli on kaikissa näissä olla lapsen eduista huolehtiva turvallinen aikuinen. Valvominen vaatii herkkyyttä työntekijältä, koska hän ei saa viedä vanhemmuutta tapaajalta, vaan on tuettava vanhemmuuden toimivia puolia. Työntekijän täytyy yhtä aikaa pystyä tukemaan ja valvomaan vanhemmuutta. (Kalavainen 2004, 22.)

Tuettuja tapaamisia järjestetään, kun vanhemmuudessa tarvitaan tukea, huolto- ja tapaamisselvitykset ovat kesken tai vanhempien välillä on luottamuspula. Tuetussa tapaamisessa työntekijä ei välttämättä ole samassa huoneessa tapaajien kanssa, mutta on saatavilla ja huolehtii tapaamisen sujumisesta. Työntekijää tarvitaan erityisesti tapaamisen aloitukseen ja lopetukseen liittyvistä kohtaamisista ja kuulumisten välittämisestä. (Kalavainen 2004, 21.)

Valvottuja vaihtoja järjestetään silloin, kun vanhempien välillä on vaikeita ristiriitoja tai lähestymiskielto. Valvotun vaihdon tavoitteena on varmistaa, että lapsi voi turvallisesti siirtyä toisen vanhemman luokse. Työntekijä voi olla rauhoittamassa vanhempien kohtaamista tai vaihto toteutetaan porrastetusti, jolloin vanhemmat eivät kohtaa toisiaan. Tavoitteena on yhteistyön paraneminen niin, että vaihdot tulevaisuudessa toteutuisivat ilman valvontaa. (Kalavainen 2004, 22.)

Biologista vanhemmuutta pidetään lapsen identiteetin perustavanlaatuisena kasvualustana ja siten lapsen ihmisoikeutena. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen jatkuvuutta ja yhteydenpidon tukemista pidetään tärkeänä haastavassakin tilanteessa. Lapsen uskotaan menettävän osan itsestään, jos tämä yhteys katkaistaan. Ero vanhemmasta nähdään uhkana lapsen hyvinvoinnille. (Forsberg & Pösö 2004, 32–35.)

Valvottujen tapaamisten tavoitteena on taata erillään asuvan vanhemman suhteen jatkuvuus lapsen kanssa silloinkin, kun tavanomaisten tapaamisten

turvallisuutta epäillään. Valvotuilla tapaamisilla voidaan myös yrittää rakentaa katkennutta suhdetta lapsen ja vanhemman välille uudelleen toiveena, että lapsi ilmaisisi halunsa tähän. Tapaamisten toiveena on myös epävarmuuden ja väärinkäsitysten loppuminen eri osapuolien välillä ja sen kautta lapsen hyvinvoinnin lisääntyminen. Sitä, että lapsi saa realistisen kuvan vanhemmastaan pidetään myös tärkeänä, muuten lapsi voi luoda vanhemmastaan epärealistisen ihanne- tai kauhukuvan. (Forsberg & Pösö 2004, 35.)

Vanhemmuus ei aina näydy ulkopuolisille vaan on kodeissa esiintyvä yksityinen asia. Vanhemmuus voidaan kuitenkin luokitella biologiseksi, sosiaaliseksi, psykologiseksi tai juridiseksi vanhemmuudeksi. Sosiaalinen vanhemmuus on lapsen arkisesta elämästä huolehtimista, läheisyyttä ja turvallisuuden luomista lapselle. Tämä vanhemmuus ei tapaamispaikatoiminnassa yleensä näy, koska on lähivanhemman tai sijaisvanhemman vastuulla. Valvotuissa tapaamisissa korostuvat muut vanhemmuuden osa-alueet. (Forsberg & Pösö 2004, 35–36.)

Tapaamiset valvotuissa paikoissa ovat tutkitusti yleensä positiivinen asia molemmille osapuolille. Onnistunut suhde lapsen ja vanhemman välillä vaatii kuitenkin laatua ja toimivuutta ja voidaanakin kyseenalaistaa kannattaako mitä tahansa suhdetta ylläpitää. Valvotut tapaamiset aiheuttavat myös ristiriitaisia tunteita niin lapsissa kuin valvojissakin. Kannattaako tapaamisia jatkaa, jos lapsi ei halua tavata ja tulee aina pakotettuna paikalle? (Forsberg & Pösö 2004, 37.)

Tapaamiset aiheuttavat tutkimusten mukaan lapselle monenlaisia tunteita. Lapset voidaan jaotella mm. pelkääviksi, hämmentyneiksi, manipuloiduiksi, vastuutaottaviksi tai onnellisiksi. Kaikki nämä eivät kuulu hyvään lapsuuteen ja työntekijöitä välillä mietityttääkin tapaamisten mielekkyys lapsen kannalta. Pelko voi näkyä lapsesta ilmeinä, eleinä, käytöksestä, fyysisenä pahoinvointina, päänsärkynä ja itkuna. Toisilla pelko voi johtua vain paikan aiheuttamasta jännityksestä ja menee ajan myötä ohi, mutta toisilla pelko jatkuu. Hämmennyksen taustalla voi olla seksuaalista hyväksikäyttöä tai vanhemman epärealistiset puheet kotiutumisen. Lapsi voi joutua kontrolloimaan vanhemman puheita tai käytöstä tai ottamaan vanhemman roolin tapaamisissa. Välillä lapsista kuulee, että heille on annettu valmiit sanat sanottavaksi ja toisinaan lapsi puhuu asiat, jotka olettaa toisen haluavan kuulla (Forsberg & Pösö 2004, 40–46.)

Valtaosa tapaamispaikoissa vanhempiaan tapaavista lapsista on alle 13-vuotiaita. 12-vuotiaasta eteenpäin lapsella on enemmän sanavaltaa ja hän voi halutessaan lopettaa tapaamiset tai tapaamiset voidaan järjestää muualla. Toisaalta ystävien merkitys kasvaa ja nuoren on vaikea keksiä mielekstä tekemistä vanhemman kanssa tapaamispaikassa. Lapsen kasvun ja kehityksen kannalta on tärkeää, että lapsi tuntee vanhempansa ja siksi tapaamisten tulisi jatkua läpi vaikeidenkin vaiheiden. Tapaamiset vahvistavat lapsen ja vanhemman välistä suhdetta ja sitä kautta luovat pohjaa myös muille merkityksellisille suhteille. Ristiriita muodostuu välillä siitä, että lapsen paras on aikuisen tulkitsemaa ja sanoittamaa, eikä lapsen oma tulkinta tilanteesta. Ristiriitaisia ajatuksia aiheuttaa myös se, ovatko tapaami-

set todella lapsen paras vai ainoastaan vanhemman paras. (Forsberg & Pö-sö 2004, 49–51.)

Helena Niemi on vuonna 2013 tehnyt selvityksen Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistysten tapaamispaikoissa siitä kuinka tapaamiset sujuvat. Uutena ilmiönä tämän päivän tapaamisissa on vieraannuttaminen. Se näkyy tapaamispaikoissa niin, että lähivanhempi ei suostu tuomaan lasta tapaa-misiin, tapaamisia peruutetaan ja sopivan ajan löytyminen vaatii useamman soiton tai viestin vanhemmalle. Vieraannuttamisesta voidaan puhua, kun lähivanhempi useamman vuoden panettelee etävanhempaa, etävanhemman heikkouksia aletaan korostaa, lapsi näkee lähivanhemman vain hyvänä ja etävanhemman kokonaan pahana. Lapsi voi väittää, että hänen vastenmielisyytensä etävanhempaa kohtaan on oman ajattelun tulos, mutta lausunnot asiasta kuulostavat mekaanisilta ja ulkoa opetetuilta. Vieraan-nuttamista on kritisoitu, eikä sellaista voi diagnosoida, mutta tapaamisissa se näkyy. (Niemi 2013, 16–17.)

3.5 Yhteistyökumppani

Tämän tutkimuksen aineiston keruu toteutettiin eteläsuomalaisessa tapaa-mispaikassa. Tiloihin kuuluvat suurempi ja pienempi tapaamispaikkahuo-ne. Tiloissa on keittiö ja wc ja paljon leluja, pelejä ja askarteluvälineitä kaiken ikäisille lapsille. Kyseisessä tapaamispaikassa toteutetaan sekä val-vottuja että tuettuja tapaamisia, valvottuja vaihtoja sekä valvottuja kotita-paamisia. Tapaamispaikka antaa mahdollisuuden lapsen ja hänestä erossa asuvan vanhemman tapaamiseen turvallisessa ja valvotussa ympäristössä. Paikka on avoinna kuutena päivänä viikossa ja siellä työskentelee kaksi vakituista työntekijää, yksi osa-aikainen ja muutama tuntityöntekijä. (Tilat n.d..)

Työskentely alkaa, kun viranomainen tai asiakas on itse Tapaamispaik-kaan yhteydessä. Työntekijä käy läpi tapaamisiin liittyvät tekijät ja val-vonnan perusteet. Sovitaan myös tapaamisten tiheydestä, kestosta ja sisäl-löstä. Tarvittaessa voidaan järjestää aloituspalaveri viranomaisten ja asia-kasperheen kanssa. Tapaamisten kaikki osapuolet kutsutaan alkuhaastatte-luun ja tutustumiskäynnille Tapaamispaikkaan. Alkuhaastattelussa työntekijät kuulevat asiakkaiden odotuksista ja myös lapset saavat kertoa omia ajatuksiaan. Lapsen kanssa keskustellaan tapaamispaikasta ja hänen tule-vista tapaamisistaan ikätason mukaisesti. Tutustumiskäynnillä perehdytään tapaamispaikan tiloihin, sääntöihin ja muihin käytäntöihin. (Palvelut n.d..)

Valvotuissa tapaamisissa on paikalla kaksi työntekijää, joista toinen on koko ajan näkö- ja kuuloetäisyydellä. Tuetussa tapaamisessa on yksi työn-tekijä saatavilla, mutta ei välttämättä samoissa tiloissa. Valvotuilla vaih-doilla mahdollistetaan lapsen siirtyminen toisen vanhemman luokse ilman, että vanhemmat kohtaavat toisiaan. Lapsi ei tällöin joudu vanhempiensa riitojen keskelle. Valvottuja kotitapaamisia voidaan järjestää perheille, jotka ovat käyneet Tapaamispaikassa ja tapaamiset ovat nyt siirtymässä omaan kotiin. Näissä tapaamisissa on paikalla kaksi työntekijää. (Palvelut n.d..)

Tapaamispaikan työntekijöillä on ammattikorkeakoulutasoinen koulutus. Työntekijät ohjaavat ja neuvovat vanhempia tarvittaessa. Työntekijä voi keskeyttää tapaamisen, jos hän katsoo tilanteen olevan lapsen edun vastainen. Tapaamispaikassa on kaikkien käytäytävä ja puhuttava asiallisesti. Tärkeää on, että puhutaan lapselle tärkeistä ihmisistä kunnioittavaan sävyyn. Tapaamispaikkaan ei saa tulla päihtyneenä. Työntekijät kirjaavat tapaamisten jälkeen havaintojaan tapaamisen kulusta, lapsen ja tapaajan välisestä vuorovaikutuksesta. Asiakkaille annetaan myös suullista palautetta tapaamisten sujumisesta. Kirjallinen selvitys tapaamisesta annetaan ainoastaan viranomaisen pyynnöstä. Tapaamisten päätyttyä työntekijät tekevät loppuyhteenvedon viranomaiselle. (Säännöt n.d..)

4 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Huostaanoton jälkeisestä vanhemmuudesta ja sen tukemisesta on jonkin verran tutkimuksia. Joitakin tutkimuksia on myös lapsistaan erillään asuvista isistä ja äideistä, mutta niiden taustalla on usein vanhempien ero eikä lapsen huostaanotto. Tutkimuksia on tehty myös sijaisvanhempien näkemyksistä huostaanoton jälkeiseen vanhemmuuteen. Opinnäytetöitä on tehty melko kattavasti ympäri Suomea viimeisten kymmenen vuoden aikana. Ne käsittelevät usein jonkun tietyn lastenkodin asiakkaita tai keskittyivät muuten melko kapealle alalle. Huostaanoton jälkeisen vanhemmuuden tutkimuksissa on keskitytty äitiyden tutkimiseen ja äidin vanhemmuuteen huostaanoton jälkeen.

Tarja Hiltunen on tehnyt 2005 pro gradu -tutkielman äitien voimaantumisen lapsen huostaanoton jälkeen. Hiltunen haastatteli seitsemää äitiä, joiden lapsi oli otettu huostaan. Hiltusen tutkimuksen mukaan äitien voimaantumiseen vaikuttavat niin myönteiset kuin haasteellisetkin kokemukset. Voimaantuminen on äideistä itsestään lähtevä prosessi, eikä sitä voi tuottaa mikään ulkopuolinen tekijä. Voimaantuakseen äiti tarvitsee hyväksyvää ja myönteistä ympäristöä merkittävine ihmissuhdeverkostoineen. Huostaanotto on äideille aina erittäin rankka kokemus, mutta voi saada aikaan oman elämän uudelleen arvioinnin ja sen myötä käynnistää voimaantumisprosessin. (Hiltunen 2005.)

Hiltusen tutkimuksen mukaan tärkeimmät tekijät äitien voimaantumiseksi ovat kannustavat ja hyväksyvät ihmisuhteet, minäkäsityksen ja identiteetin eheytyminen, omien päämäärien selkeys ja se, että päämäärät voidaan asettaa itse. Voimaantumista voi olla vaikea konkreettisesti määritellä, mutta se voi näkyä päihteistä toipumisena tai raittiiden jaksojen pitkittymisestä, opiskelun aloittamisena tai uuden harrastuksen löytymisenä. Omien tunteiden ja tarpeiden tunnistaminen, oman ja lapsen välisen suhteen paraneminen ovat myös voimaannuttavia. Merkityksellistä on myös omien tavoitteiden saavuttaminen ja sen kautta voimaantuminen ja itsetunnon vahvistuminen. Hiltusen haastattelemat äidit kokevat jääneensä liian yksin huostaanoton aikaan, eikä tarvittavaa tukea tai palveluita ole ollut saatavilla. (Hiltunen 2005.)

Sonja Rautakorpi (2007) on kirjoittanut pro gradu -tutkielman ”Äiti ja lapsen huostaanotto – Äitien kokemuksia lapsen huostaanotto-prosessista ja

äitiydestä huostaanoton jälkeen. Rautakorpi selvittää tutkimuksessaan äitien kokemuksia lastensuojelun asiakkuudesta sekä huostaanotto ja sijaishuolto-prosessista. Tutkimuksessa selvitetään äitien saamaa ja tarvitsemaa tukea huostaanoton jälkeen, sekä sitä millaiseksi äitiys muodostuu, kun lapsi ei enää asu äidin kanssa. Millaista äitiys on huostaanoton jälkeen? Tutkimuksessa tulee esille samanlaisia teemoja kuin Granfeltin kirjassa äitien kodittomuudesta ja Nousiainen tutkimuksessa lapsistaan erillään asuvat äidit. Rautakorven tutkimuksen tuloksena on, että äidit eivät tarpeistaan huolimatta saa riittävää tukea huostaanoton jälkeen. Uudenlaiseen äitiyteen sopeutuminen on vaikeaa ja tunteiden, kuten suru, häpeä ja pettymys, tarvittaisiin apua. Sopeutuminen on silloin helpompaa, kun äiti näkee huostaanoton olleen lapsen kannalta oikea ratkaisu. Sopeutumista vaikeuttavat huonot välit sosiaalityöntekijöihin, sijaishuoltopaikkaan ja se että huostaanotto tuntuu tarkoituksettomalta. (Granfelt 1998, Nousiainen 2004.)

Tarja Tuovinen-Kakko (2011) on kirjoittanut liseniaattitutkimuksen ”Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä”. Tuovinen-Kakko kuvaa tutkimuksessaan huostaanoton jälkeistä äitiyttä ja heidän näkemyksiään huostaanoton merkityksestä elämäänsä. Hänen tavoitteenaan oli saada selville millaisia muutoksia huostaanotto toi äitiyden ylläpitämiseen. Tutkimusmenetelmänä oli haastattelu ja elämänviiva. Tutkimuksen tuloksena oli, että huostaanotto tuo muutoksia elämään ja äidit tarvitsevat tukea tässä elämän vaiheessa. Lapsen merkitys äidille ei vähene huostaanoton jälkeen, vaikka äidit kokevat haasteellisena tapaamiset voimakkaasti eroon reagoivan lapsen kanssa.

Tuovinen-Kakon mukaan äidin ulkopuolisuuden tunnetta lapsen elämään, voisi helpottaa korostamalla yhteisvastuullista vanhemmuutta ja antamalla biologiselle äidille enemmän tietoa lapsen elämästä. Kaikki vanhemmat eivät tunteneet lapsensa sijoituspaikkaa, eivätkä olleet välttämättä käyneet siellä. Sosiaalityöntekijöiden kiire ja vaihtuvuus koettiin ongelmaksi luottamuksen puutteen vuoksi. Suuri huoli vanhemmilla oli myös sisarussuhteiden katkeamisesta ja niiden säilyttämisestä. Äitien taustat ja kokemukset ovat erilaisia, mutta ajan myötä tulevaisuus näyttää valoisammalta. Johtopäätöksenä tutkimukselle Tuovinen-Kakko esittää, että äitien voimavarat olisi hyvä tunnistaa ja hyödyntää, pitkän tähtäimen suunnitelmat äitien oman ja lasten elämän suhteen auttavat prosessissa. (Tuovinen-Kakko 2011.)

Kojo on tutkinut vuonna 2012, minkälaisesta tuesta vanhemmat hyötyisivät eniten huostaanoton aikana ja sen jälkeen. Aikaisempien tutkimusten perusteella tiedettiin, että vanhempien saama tuki on usein riittämätöntä ja pirstaleista. Kojo halusi selvittää, minkälaisesta tuesta vanhemmat hyötyisivät niin, että lasten kotiutuminen mahdollistuisi. Kojo haastatteli kolmea vanhempaa. Haastattelujen aikaan lapset olivat jo palanneet kotiin, ja vanhemmat saivat tukea vertaisryhmästä. Hyvänä tukena vanhemmat pitivät luottamuksellista, kannustavaa, arvostavaa ja vanhempien vahvuuksia ja muutoksia huomioivaa työtä. Työntekijän lempeyttä, tiukkuutta ja kannustamista arvostettiin myös. (Kojo 2012.)

Laitisen (2013) pro gradu -tutkielma vanhempien saamasta sosiaalisesta tuesta huostaanoton aikana selvittää, että tukea ei ole riittävästi saatavilla, vaikka se olisi vanhemman selviytymisen kannalta elintärkeää. Tyytyväisiäkin vanhempia oli, mutta parannettavaakin löytyi. Vanhemmat kokevat jäävänsä liian yksin, eivätkä koe tulevansa tarpeeksi kuulluiksi. Vanhemmille jää usein epäselväksi huostaanoton merkitys ja heidän oikeutensa vanhempana. Vanhemmat pitävät tärkeänä läheisiltä saatua tukea, vertaistukea ja sijaishuoltopaikan tarjoamaa tukea. Laitinen haastatteli yhdeksää vanhempaa teemahaastattelulla.

Näillä tutkimuksilla on ajallisesti jonkin verran väliä, mutta kaikilla on sama johtopäätös siitä, että äidit jäävät liian yksin huostaanoton aikaan. He hyötyisivät vertaistuesta ja muusta sosiaalisesta tuesta. Heille ei useinkaan tehdä lain määräämää asiakassuunnitelmaa. Äitien voimavarat huostaanoton aikaan ovat vähäiset, ja puheet huostaanotosta saatetaan tiedostaa vasta silloin, kun lapsi ollaan jo viemässä. Valitettavasti kaikkien tutkimusten aineistossa on vain naisia, kuten itsellenikin. Olisi hienoa saada isienkin ääni kuuluville.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä oli selvittää millaisena äidit kuvaavat huostaanoton jälkeistä äitiyttä, kuinka yhteistyö sijaishuollon kanssa toimii ja mikä on tapaamispaikassa tapahtuvien tapaamisten ja työntekijöiden merkitys vanhemmuudelle.

Tutkimuskysymykset ovat:

- 1 Millaisena tapaamispaikan asiakkaat kuvaavat äitiyttään huostaanoton jälkeen?
- 2 Mitä merkitsee äitiyden jakaminen sijaisperheen kanssa ja miten yhteistyö sijaisperheen kanssa sujuu?

Tutkimuksen tavoitteena oli saada biologisten vanhempien ääni kuuluville. Koska tutkimukseen osallistui vain äitejä, muutettiin lopullinen tutkimuskysymyksen koskemaan äitiyttä vanhemmuuden sijaan. Tavoitteena oli myös löytää keinoja, joilla tapaamispaikan henkilökunta voisi edistää biologisten ja sijaisvanhempien välistä yhteistyötä. Tämä osuus jäi haastattelussa niin vähälle huomiolle, että kolmas tutkimuskysymys, joka koski tapaamispaikan henkilökunnan merkitystä jätettiin kokonaan pois. Haastattelujen teemoina olivat muun muassa huostaanoton jälkeinen äitiys, yhteistyö sijaisperheen kanssa, tulevaisuus ja tapaamispaikan merkitys. (Liite 1.)

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tämä tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena, koska haluttiin ymmärtää vanhempien toimintaa ja tulkita heidän ajatuksiaan. Tutkimusmenetelmäksi valittiin laadullinen tutkimus, koska siinä ollaan vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Lähtökohtana sille on todellisen elämän kuvaaminen. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Sille on tyypillistä myös se, että tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja tutkimussuunnitelma voi muokkautua uudelleen tutkimuksen edetessä. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 22–23; Hirsjärvi, Remes & Saajavaara 2010, 161–164.)

Aineistonkeruumenetelmänä oli haastattelu, koska keskustelu on luonnollinen tapa selvittää ihmisten mielipiteitä, käsityksiä, uskomuksia ja ymmärtää ihmisten toimintaa. Haastattelu valittiin myös siksi, että ihmiset usein kokevat sen miellyttäväksi ja tietävät, mihin lupautuvat tullessaan haastatteluun. Mielenkiintoista tietoa olisi voinut saada myös äitien kirjoittamista tarinoista, mutta silloin ei olisi ollut mahdollisuutta jatkokysymyksiin ja vuorovaikutus haastateltavien kanssa olisi jäänyt puuttumaan. Haastattelu ei kuitenkaan ole vain keskustelua haastateltavan kanssa, vaan tähtää informaation keräämiseen ja on ennalta suunniteltua sekä päämäärähaakuista toimintaa. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 11, 42.)

Haastattelu sopi tähän tutkimukseen myös siksi, että siinä ihminen on aktiivinen toimija, joka saa tuoda vapaasti esille itseään koskevia asioita, luoda niille merkityksiä. Haastattelussa pystytään myös syventämään jo esille tulleita tietoja, ja se voidaan toteuttaa monin eri tavoin. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 35, 48.) Teemahaastattelu sopi puolistrukturoituna menetelmänä hyvin, koska valmiit teemat tuovat runkoa tilanteeseen, mutta välttämättä ei tarvitse edetä valmiiden kysymysten ja järjestyksen mukaisesti. Näin haastateltavat voivat vapaammin kertoa itsestään ja elämästään. Valmiit teemat tuovat kuitenkin haastattelijalle selkeän rungon, jonka pohjalta edetään ja asioita tarkennetaan. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina, koska aihe on erittäin henkilökohtainen ja luottamuksellinen.

6.1 Tutkimusaineisto

Haastateltaviksi valittiin viisi henkilöä yhdessä tapaamispaikan henkilökunnan kanssa. Yhdessä sovittiin, että tutkimukseen osallistuisi sellaisia vanhempia, joiden yhteistyö sijaisperheen kanssa sujuu ja joiden kanssa tutkimus olisi toteutettavissa. Työntekijöiden kanssa yhdessä todettiin, että saadaan arvokkaampaa tietoa siitä, minkälaiset asiat ovat helpottaneet yhteistyön syntymistä kuin siitä, milloin se ei suju. Todettiin, että niiden vanhempien vastaukset ovat arvokkaita myös muille huostaanoton kokeille biologisille vanhemmille.

Haastatteluun valituille vanhemmille annettiin kirje (liite 3), jossa oli tietoja tutkimuksesta ja siihen osallistumisesta. Alun perin mukaan oli valittu myös perheitä, joissa molemmat vanhemmat osallistuisivat yhteiseen haas-

tatteluun, mutta isät eivät olleetkaan mukana niissä tapaamisissa, joissa haastattelut toteutettiin. Kaikki haastatteluun osallistuneet olivat siis äitejä, mikä ei alun perin ollut suunnitelmissa. Koska kaikki haastateltavat olivat naisia, oli luontevaa muuttaa tutkimuskysymys koskemaan äitiyttä. Äidit olivat iältään 20–30 -vuotiaita. Kaikkien äitien lapset olivat alle kouluikäisiä ja huostaanotot olivat tapahtuneet lapsien ollessa 0–2 -vuotiaita. Äidit eivät olleet työelämässä tällä hetkellä, vaan he olivat opiskelijoita, työttömiä tai työharjoittelussa haastattelujen aikaan.

Tapaamispaikan asiakasvanhemmat eivät vastaa tyypillistä kuvaa huostaan otettujen lasten vanhemmista, koska heidän tapaamisensa on määrätty viranomaisten toimesta valvotuksi. Valvonnalle on syynsä ja vanhempien on mahdotonta nähdä lasta ilman valvontaa, muuten kuin viranomaisten luvalla ja päätöksellä. Näiden äitien huostaanottojen taustalla ja valvonnan syinä olivat pääosin päihde- ja mielenterveysongelmat. Äidit saavat tavata lapsiaan 2–4 viikon välein 2–3 tuntia kerrallaan.

Haastattelut toteutettiin huhti- ja toukokuussa 2014 ja ne sujuivat enimmäkseen hyvin. Yksi haastateltavaksi lupautunut perui osallistumisensa viime hetkellä. Uuden perheen kanssa yritettiin sopia haastatteluaikaa, mutta soitettiin vahingossa sijaisäidille, joka kyllä lupautui mukaan, mutta jouduttiin pahoittelemaan väärinkäsitystä ja perumaan haastattelu. Haastattelut toteutettiin tapaamispaikan tiloissa ennen tai jälkeen sovittuun tapaamiseen. Yksi äideistä tuli paikalle varta vasten haastatteluun aikatauluongelmien vuoksi. Hänellä oli tullessaan siskon lapsi mukana, mutta lapsen mukana olo ei häirinnyt haastattelutilannetta.

Kaikkien haastatteluun osallistuneiden äitien kanssa allekirjoitettiin tutkimuslupa (liite 2) Ensimmäinen haastattelutilanne oli vaikein äidin lyhyiden vastausten vuoksi. Asiaan vaikutti varmasti myös se, että oltiin vieraita keskenään sekä haastattelijan kokemattomuus. Seuraavissa haastatteluissa äideillä oli enemmän kerrottavaa, eikä haastattelijakaan enää erehtynyt puhumaan liikaa pidempien vastausten toivossa. Yksi haastatteluista päättyi hieman kesken juna-aikataulujen vuoksi, minkä takia jäi tunne, että sanottavaa olisi voinut olla enemmänkin. Nauhaa kuunneltaessa jäi tunne, että oltiin juuri vasta pääsemässä asioiden ytimeen. Muissa haastatteluissa aika ei ollut rajattu. Haastattelut kestivät 20–30 minuuttia ja niistä muodostui puolitoista tuntia nauhoitettua aineistoa. Nauhat purettiin litteroimalla ne sanatarkasti ja yhteensä saatiin 26 sivua kirjoitettua aineistoa.

Haastateltavien avoimuus yllätti. Vaikka tavoitteena oli, että haastattelija olisi tavannut haastateltavat ennen haastattelua, loppujen lopuksi kaksi haastateltavaa tavattiin ennen haastatteluja, kahta ei ehditty tapaamaan. Tällä ei tuntunut olevan merkitystä haastateltavan avoimuuteen tai haastattelun sujumiseen. Haastattelijan rooli oli tutkijalle uusi ja varmuutta tuli selvästi kokemuksen myötä. Haastattelua varten teemakysymykset olivat paperilla ja osittain edettiin teemojen mukaisesti. Joissakin tilanteissa äidit halusivat puhua samasta teemasta uudelleen ja sivuuttivat pyrkimykset johdatella asiaa eteenpäin. Kaikista asioista ei haluttu keskustella tarkemmin, vaikka yritettiin syventää esille nostettuun teemaan.

6.2 Aineiston analyysi

Teemahaastatteluun sopiva analysointimenetelmä on teemoittelu. Esille nostetut teemat esiintyvät usein kaikkien haastateltavien puheissa. Samasta teemasta saatetaan puhua haastattelun eri kohdissa, joten teemoittelu tehtäessä litteroitu puhe jaotellaan erilaisten teemojen alle. Sama kohta aineistosta voi sopia useammankin teeman alle. Teemoittelu tarkoittaa sitä, että analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineistosta nousevia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalle. Ne saattavat pohjautua teemahaastattelun teemoihin ja usein ainakin lähtökohtateemat nousevat esiin. Usein voi nousta myös muita mielenkiintoisia teemoja esille. Analyysissä esiin nostetut teemat pohjautuvat tutkijan tulkintoihin haastateltavien sanomisista. Haastateltavat eivät sano samaa asiaa samoilla sanoilla, mutta puheet pystytään lajittelemaan teemojen mukaisesti samaan luokkaan. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 141–142, 173.)

Litteroitu aineisto käytiin läpi teemoittelemalla tutkimustehtävän mukaan. Painopisteenä oli selvittää, millaisena äidit kuvaavat huostaanoton jälkeistä vanhemmuutta, miten suhtaudutaan sijaisperheeseen ja tulevaisuuteen sekä millaisia ajatuksia huostaanottoon liittyvät tapahtumat herättävät tällä hetkellä. Aineisto luettiin läpi useaan kertaan ja poimittiin teemojen mukaisia kohtia vastauksista. Aineistosta jaoteltiin teemojen alle erilaisia kohtia, jolloin joidenkin teemojen alle muodostui negatiivisia ja positiivisia ajatuksia äitiydestä huostaanoton jälkeen, joihinkin taas konkreettisia asioita ja haaveita. Jotkut kohdat aineistosta sopivat useammankin teeman alle. Aineistossa haastattelukysymysten mukaiset teemat nousivat eniten esille. Ennako-odotuksena oli, että äidit puhuisivat myös asioista, joita ei teemoissa erikseen mainita. Haastatteluissa äidit puhuivat kuitenkin valitettavan vähän itse valitsemistaan asioista. Siksi teemoittelussakin oli luonnollista noudattaa kysymyksinä olleiden teemojen avulla syntyneitä jaottelua.

6.3 Eettisyys ja luotettavuus

Hyvän tutkimuksen edellytyksenä on hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen tutkimusta toteuttaessa. Tämä takaa myös tutkimuksen luotettavuuden. Tutkimustulokset tulee kirjata huolellisesti ja rehellisesti. Tutkimukseen osallistuvien tulee tietä mihin ovat lupautuneet, oikeuksista ja vastuista tulee sopia kirjallisesti ennen tutkimuksen toteuttamista. Tutkimuksen eettisyyden vuoksi tutkimuksen lähtökohtana on ihmisarvon kunnioittaminen. (Hirsjärvi ym. 2010, 23–25.)

Tämä tutkimus toteutettiin luottamuksellisesti. Äidit tiesivät tullessaan haastatteluun, että heitä ei voida tästä opinnäytetyöstä tunnistaa. Haastateltavien kanssa allekirjoitettiin molemmin puolinen sopimus. Haastateltavat lupasivat, että tässä opinnäytetyössä saadaan käyttää haastattelun aineistoa ja heille luvattiin, että minkäänlaisia tunnistettavuustietoja ei opinnäytetyössä esiinny. (liitteet 2 ja 3.)

Haastatteluissa kysyttiin myös äitien taustatietoja ja perhesuhteita, mutta anonymiteetin lisäämiseksi, ne jätettiin mainitsematta tässä opinnäyte-

työssä. Toteutuspaikkakunta, samoin kuin äitien asuinkunnat eivät myöskään selviä tutkimuksesta eettisyyden ja anonyymiyden vuoksi. Kaikki äidit ovat osallistuneet haastatteluun vapaaehtoisesti. Äideille annettiin tietoa tästä opinnäytetyöstä ja sen tavoitteista ennen haastattelua (liite 3). Äidit saivat puhua niistä asioista, jotka kokivat tärkeäksi, ketään ei pakotettu puhumaan, vaan keskustelu eteni äitien ehdoilla, vaikka joihinkin asioihin yritettiin saada tarkennusta. Aineistossa ja tuloksissa ei kuvata lasten nimiä, ikää tai sukupuolta. Sellaiset tiedot on poistettu litteroidusta aineistosta, vaikka äidit puhuvat lapsesta nimeltä haastattelussa.

Luotettavuuden lisäämiseksi aineisto kirjoitettiin sanatarkasti litterointivaiheessa jättämättä mitään osioita pois. Litteroitu aineisto tarkistettiin vielä useampaan kertaan, ettei ollut vahingossa muutettu lauseiden merkitystä jättämällä jokin pieni sana huomaamatta väliin. Aineistoista ei luovutettu mitään kenellekään ulkopuoliselle. Aineisto hävitettiin opinnäytetyön valmistuttua.

Luotettavuuden ja eettisyyden vuoksi haastatteluissa on pyritty puolueettomuuteen ja objektiivisuuteen niin haastatteluja tehdessä kuin niitä analysoidessakin. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuoda esille biologisten äitien tunteita ja ajatuksia arvostelematta niitä. Tutkimuksessa on pyritty siihen, että haastattelijan tulkinta ei näkyisi tutkimuksen tuloksissa ja siinä, miten aineistoa on analysoitu. Suorat lainaukset aineistosta vahvistavat äitien osuutta tuloksissa ja tuovat heidän ääneensä esiin.

7 TUTKIMUSTULOKSET

Aineiston analysointi paljastaa, että huostaanoton jälkeinen äitiys ei ole helppoa. On totuttava asioimaan lastensuojelun viranomaisten kanssa, yrittävä tulla toimeen sijaisperheen kanssa ja opittava elämään erossa lapsesta. Arjen vanhemmuus on jaettava sijaisperheen kanssa eikä kaikki ole aina niin yksinkertaista. Haastateltujen äitien vanhemmuutta rajoittavat myös viranomaiset määräämällä tapaamiset valvotuiksi. Harva näistä äideistä voi tavata lastansa niin paljon kuin haluaisi ja tulevaisuuskin tuntui kovin epäselvältä ja epävarmalta. Toiveita olisi paljon, mutta toteutumisesta ei ole varmuutta.

7.1 Tunteita äitiydestä – olenko edes äiti

Äitiys herättää monenlaisia tunteita haastateltavissa. Tilanne tuntuu sekavalta, kun varmuutta tulevaisuudesta ei ole. Toisaalta lapsen kanssa on ehditty olla niin vähän aikaa, että äidin rooli ei ole vielä muodostunut vahvaksi. Äitiys vaikuttaa haastateltavien arkeen monin eri tavoin, vaikka välillä tuntuukin siltä, ettei ole äiti laisinkaan.

Eniten sitä kaipaa varmaan just sitä, et tuntee olevansa niinku äiti tosissaan.

Niin, siinäpä periaattees kysymys, kun ei oo sitä niinku miten sen sanois, sitä siis äitinä oleminen. Jos mä saisin olla

niin, että mä en olis tyriny asioita niin, että lapsi olis sijoitettu, niin se olis tai siis onkin mun elämän tärkein asia. Mut sit se, koska mä en niinku en osaa oikeen selittää, siis mä en niinku tunne periaatteessa sitä äitinä olemista, koska mä nään lasta niin harvoin ja mut siis niinku asiat, jos olis toisin niin siis tärkeä asia.

Äidit kuvaavat sitä, kun lapsi ei asu hänen luonaan, silloin ei aina tunne olevansa äiti. Äitiys on haasteellinen asia selittää ja ymmärtää. Näin kuvaa nainen äitiyttään, joka on viety häneltä jo varhaisessa vaiheessa. Jos hän itse ei olisi mokannut, niin asia olisi tosi tärkeä, mutta nyt äitiyttä on vaikea tuntea. Toisaalta äidit kuitenkin kertovat myös siitä, kuinka äitiys vaikuttaa arjessa. Vaikka lapsi ei olekaan jakamassa arkea heidän kanssaan, äitiys vaikuttaa tekemisiin paljon.

No siis tottakai mä kannan huolta lapsestani joka päivä ja aattelee sitä, et onks niinku kaikki hyvin ja kaikkee muuta-kin. Mut kyl se niinku mä sanoi tossa, niin se äiti niinku rooli ei oo mulle niin niinku tuttu tai semmonen, mut siis kyl sit niinku nyt tajuu just on niinku vastuu jostain, vaik se ei ookka niinku itellä.

Kyllä niinku silti tuntee sen, että mulla on lapsia ja toi on esimerkiksi väärin ja noin... näköjään pysyy hyppysissä nekin taidot, et niinku kattoo, mikä on väärin, vaik ei välillä tunne niinku olevansa äiti, mut eiköhän se vielä joku päivä koita.

Tekemisiin vaikuttaa tosi paljon, niiku et ennen ennenki niinku lasta, niin sitä saatto tehdä periaatteessa ihan mitä vaan ja ei ajatellu mitään, mut nykypäivänä, vaik ei niinku lapsi oo mulla, niin kyl mä ajattelen tosi paljon. Et en mä niinku lähe esimerkiks kauppaan kavereiden kanssa ketkä varastaa tai jotain, koska mul tulee ensimmäisenä se, et ne ilmoittaa lastensuojeluun sitä ja tätä ja tota. Niin kyl niinku kyl kaikki noi on koko ajan niinku alitajunnassa, vaik ei se niinku lapsi oo siinä siis kyl se niinku vaikuttaa arkeen, paljonkin.

Äitiys vaikuttaa arjen tunteisiin ja ajatuksiin. Ympäristön tapahtumia seurataan eri tavoin. Lasten kanssa opitut taidot pysyvät tallessa, vaikka huostaanotosta olisikin aikaa. Vastuu ja huoli lapsesta säilyvät, vaikka lapsen arjesta huolehtii sijaisperhe. Äitiys on muuttanut käytöstä vastuullisempaan suuntaan, ja varastamisesta ja muista laittomuuksista halutaan pysyä poissa.

Äitiys herättää paljon myös ristiriitaisia tunteita ja kaikkia asioita ei ole pystytty käsittelemään, vaan ne odottavat vuoroaan ja riittäviä voimavaroja. Haastatellut äidit kuvaavat äitiyttä sekavaksi, ristiriitaiseksi, kinkkiseksi. Äitiyteen liittyvät asiat näkyvät aineistossa myös jonkin verran mielihahana johtuen omasta tai muiden käytöksestä.

Tuntu, et mua yritetään polkea, että mä olen se, ihan kun mä en olis itte tiennyt sitä, että se olen mä, joka oon sen virheen tehny.

Mullakin on kavereita, jotka on viel alaikäsiä ja raskaana, ja kyl ne saa ihan erilaista kohtelua vähän vanhemmilta, aina silmätikkuna.

Paljon helpommin musta tuntuu, et mä pärjään, kun mä en oikeesti revi niitä koko ajan auki.

Ajan myötä äidit ovat tiedostaneet tekemänsä virheet, toisilla käsittely on vielä kesken, mutta toiset ovat jo sinut menneisyytensä kanssa ja heillä on voimakas halu toimia tulevaisuudessa toisin. Aineistosta käy ilmi, kuinka kipeitä asiat edelleen ovat, eikä niitä haluttaisi avata uudelleen. Eniten äidit kaipaavat arjessa lastaan läheisyyden tuojana ja arjen jakajana. On selvästi tiedostettu asia, mitä on menetetty ja kuinka olisi pitänyt toimia toisella tavalla.

No siis kyllä sitä tietenkin eniten kaippaa sitä lasta, kun ei se sit niinku eniten. Tosi paljon menettäny, niinku lapsen kehittymisestä, ei oo nähny mitään ensi askeleita tai mitään tomosii.

Se oli jotain semmosta, mitä en antais tästä elämästä ikinä pois, se oli ihanaa aikaa.

Äidit kaipaavat huostaanottoa edeltänyttä aikaa, jolloin kaikki oli vielä hyvin. Arjen äitiyttä kuvattiin elämän ihanimmaksi ajaksi ja toisaalta raskaaksi, kun oltiin yksin. Ensi- ja turvakodissa asunut äiti ei kokenut oloaan siellä turvalliseksi, vaan aika lapsen kanssa tuntui turvattomalta ja sekavalta, josta oli vaikeaa muistaa mitään. Voimakkain tunne oli silmätikkuna oleminen ja nuoren iän tuoma vähättelevä asenne viranomaisilta.

Äidit eivät voi jakaa arkea lapsensa kanssa, mutta äitiys antaa heille paljon tunteita vastuusta ikävään. Äitiys on yhtä aikaa voimavara ja vaikea asia. Asiasta ei välttämättä haluta puhua, vaikka äitiyden kerrotaan kasvattaneen ja olevan elämän tärkein asia.

7.2 Äitiys käytännössä – valvottuja tapaamisia

Tapaamiset tapaamispaikassa määrittelevät haastateltavien mahdollisuuksia olla ja toimia lapsensa kanssa. Aineistosta käy ilmi, että jotkut voivat tavata lastansa myös sijaisperheessä ja tapaamiset voivat olla siirtymässä kotiin. Valvotuissa tapaamisissa on aina paikalla kaksi työntekijää ja tämä herättää erilaisia ajatuksia äideissä.

Mä oon kyllä ollu niinku tosi tyytyväinen tähän näin, että ensinhan mä niinku haparoin tätäkin vastaan, että kun oudossa paikassa olen lasteni kanssa, niin mä en niinku tykkää, että kun siinä on sitten ulkopuolisia. Mutta kun mä en osaa niin-

ku rentoutua mä en osaa olla, niinku oma itteni. Mut ihan hyvin, niinku kyllähän siinä sitten aikaa meni, että mä totuin. Ja sitten ei enää niinku häiriinny siitä, että oli niitä muita ihmisiä. Ihan hyvin on menny mun mielestä.

Valittiin tää tapaamispaikka, että mä saan sitä tukea ja on kummiskin uus paikka ja, että mä voin sitte heidän kans mun ja lapsen välistä suhdetta.

Oheisesta aineistolainauksesta huomaa, että alkuun vieras paikka ja perheen ulkopuoliset ihmiset tuntuivat huonolta asialta, mutta ajan myötä huomattiin, että työntekijöiltä voi saada tukea ja apua omaan tilanteeseen. Toisaalta äiti taas suhtautuu työntekijöihin tuen antajana ja näkee valvonnan hyödyttävän omaa vuorovaikutusta lapsen kanssa.

No onhan se tärkeä, koska tää on paikka ja mahdollisuus, missä mä pystyn lasta tapaamaan, on se niinku siis tärkeä paikka tää on.

Tapaamispaikka on erityisen tärkeä, koska se on ainoa paikka, missä lasta voi nähdä. Kaikki eivät kokeneet tapaamispaikan merkitystä näin vahvana ja äidit voivat myös kertoa, että sillä ei ole mitään merkitystä hänen vanhemmuudelleen. Tapaamisissa tehdään arkisia asioita, kuten leikitään, askarrellaan, katsotaan elokuvia, leivotaan ja ulkoillaan. Ennen kaikkea tapaamisissa halutaan tehdä niitä asioita, joita lapsi haluaa ja mistä hän pitää.

Mä oon aina sanonu, et ei tää oo niinku mikään koti vaan tää on vaan tällänen paikka, missä me käydään, että täällä käy niinku muitakin, että täällä voi leikkiä ja olla.

Jotkut lapset luulevat äidin asuvan tapaamispaikassa, ja varsinkin pienelle lapselle on vaikea selittää, mikä paikka on kyseessä ja miksi äitiä tavataan siellä. Jotkut lapset ovat myös huolissaan siitä kuinka äiti pärjää, kun menee yksin kotiin. Tapaamisen loppuessa eroaminen on ollut vaikeaa ja äideiltä on kysytty, miksi ei voida mennä yhdessä kotiin.

Kauheen harvoin näkee lapsia.

Haluis olla omien lasten kanssa paljon enemmän.

Äidit kokevat näkevänsä lapsiaan liian vähän aikaa ja liian harvoin. Joidenkin tapaamisia on harvennettu ja lyhennetty, ja tämänkin äidit hyväksyvät lapsen parhaana, vaikka itsellä olisi tarve ja halu nähdä lasta enemmän. Äidit ymmärtävät lapsien elämään kuuluvan monenlaista puuhaa ja menoja, kuten terapioida. Äidit haluavat mahdollistaa lapselleen riittävän rauhallisen arjen. Tapaamispaikkaan ei aina ole niin helppo tulla. Se, että perheen intiimi yhdessäolo onkin valvottu tilanne, ei ole helppoa.

Aika vaadittavaa tänne on tulla, mutta kai tän nyt kestää.

Lastensuojelun viranomaiset määrittävät tapaamisoikeutta ja muita lapsia koskevia asioita. Äidit käyvät pari kertaa vuodessa lastensuojelupalaverissa, joissa kerrotaan kuulumiset siitä, miten tapaamiset ovat sujuneet, kuinka lapsella menee sijaisperheessä ja päätetään, kuinka jatkossa toimitaan.

Sisko on semmonen, et se käy niinku noissa kaikissa palaverissa mun kanssa yleensä. Ja minähän en voi niihin edes yksin mennä, koska se on niin kova juttu aina puhua, niin yleensä sit sisko aina on siellä. Et se pitää kaiken, kirjoittaa ihan jokaisen pisteen aina ylös, mitä siel on sanottu, vaikka ne tulee kyllä niinku, et niinku ihan kirjallisena, et mitä ne on kirjoittanu ja mitä mä oon sanonu. Mut mun sisko on sellanen, et kaikki pitää olla ylhäällä. Mut se on hyvä, kun mä oon aika hajamielinen aikojen ja kaikkien kans, niin sillä on sit kaikki ylhäällä että sen kun soittaa vaan.

Puhuja kuvaa siskonsa merkitystä ja tukea lastensuojelupalaverissa. Lyhyessä ajassa käsitellään paljon merkityksellisiä asioita, joita on vaikea muistaa ja painaa mieleensä. Aineistosta on nähtävissä, kuinka palaverit ovat mahdollisuus kuulla lapsen asioista ja samalla mahdollisuus muuttaa tapaamiskäytäntöjä. Toisaalta äidit kokevat, että kaikki ei aina käytännössä mene niin kuin annetaan ymmärtää.

Lapsien olemassa olo näkyy äitien kodeissa ja arjessa eri tavoin. Valokuva-albumi voi olla päivittäisessä käytössä, lapsen tai lapsien kuvat kirjahyllyssä ja joillakin on asunto valmiina odottamassa lasten mahdollista kotiinpaluuta.

No siis joo, no mä oon nyt ainakin vuoden jo asunu tossa uudessa asunnossa, niin kyllä mä silti oon laittanu kaikki lasten tavarat silti paikoilleen. Että makuuhuoneessa on kaks sänkyä ja kirjahylly, mis on lelut ja, vaikka ne ei oo siel viel kertaakaan käynykään, et kyllä, niinku mulla on ne lapset, vaikka mulla ei oo niinku lapsia silleen kotona.

Äiti on muuttaessaan sisustanut lapsilleen huoneen valmiiksi, lapset eivät ole vielä käyneet äidin kodissa vaan tapaamiset ovat olleet valvottuja useamman vuoden. Lasten valokuvat ovat myös tärkeitä äideille, kuvia voidaan katsoa päivittäin ja ikävä nousee mieleen ja itkukin on silloin herkässä.

7.3 Huostaanottoon liittyvät tapahtumat – väsymystä, virheitä, perhetyötä

Huostaanottoon liittyviä asioita kuvataan aineistossa monin eri tavoin. Äidit tietävät tehneensä virheitä ja toivovat, että eivät olisi mokanneet asioitaan silloin. Huostaanottoa edeltävää aikaa kuvataan tavallisena arkena, jolloin harjoiteltiin arjen rytmiä ja tehtiin arkisia asioita lapsen kanssa.

Siis tosi hyvinhän meillä meni, silloin siel niinku kotona vielä, et mistään suunnasta ei tullu mitään negatiivista palautetta.

Jos niinku aikaa pystyis kelaan taaksepäin, niin sitä tekis paljon asioita toisin, niinku näkis ja kokis ne.

No olihan se silloin raskasta, kun mä niinku yksin olin noitten lasten kanssa ja sitten, kun se isä ei kauheesti siinä niinku olu mukana ni, et oli se silloin aika raskasta ja olinhan mä silloin nuorikin.

Aineistolainaukset kertovat, kuinka eri tavoin aikaa ennen huostaanottoa kuvataan. Joku kokee kaiken sujuneen hyvin, toinen taas itsensä liian nuoreksi ja ajan raskaaksi. Aika on tuonut muutosta omaan ajatteluun ja paljon asioita tehtäisiin nykyisillä tiedoilla toisin.

No niinku periaattees ei, koska niinku tälleen jälkeinpäin, kun miettii niin kyl mä sain tai, jos en saanu niin on ainakin yritetty silloin tarjota kaikki mahdollinen apu ja tuki. Mut sit on ollu niin jääräpää tai jästipää, ettei oo niinku tajunnu ottaa sitä apuu niinku vastaa tai tukea. En mä koe niin, ku et mua olis pystytty auttaan sen enempää, koska mä en ite niinku otanu sitä apua vastaan.

No siis joo, onhan mulle siis tarjottu, vaikka mitä, mutta mä oon niin semmonen, et mä en kauheesti anna itsestäni irti silleen et mä niinku rupeisin juttelemaan avautuun ihmisille tai mitään. Nii se on ollu aina kauheen vaikeeta, niin kyllähän sitä tarjottiin ja sitten mä niinku tuuppasin vähän niinku kaikki kauemmaskin. Sitten sitä on vasta jälkeinpäin ruvennu miettiin, että oishan se varmaan ollu ihan ihan hyvä, just niinku itteki, että olis saanu vähän sitä tukee siihen hommaan, niin ei ois ehkä mennykään asiat näin.

Äidit kertovat, että tukea on tarjottu, mutta he eivät ole itse olleet valmiita ottamaan sitä vastaan. Asiat eivät olisi voineet mennä toisin, koska he itse estivät sen yrittämällä selvitä yksin. Tukea vastaan ottamalla he olisivat voineet saaneet apua, mutta oma asenne oli tuolloin väärä. Aineistossa kuvataan, kuinka perhetyöntekijä on käynyt kotona, mutta äiti on tehnyt kaiken itse, eikä ole malttanut lähteä kauppaan tai puistoon vain toisen lapsen kanssa. Lapsessa oli niin kiinni, ettei oikein osannut irrottautua.

Se oli aika sekavaa, et me oltiin ensikodissa. Mä en niinku muista niistä ajoista juuri mitään. Me mentiin sinne sen takii, kun lapsen isä on, niinku uhkas tulla hakeen sen pois. Ja siitä se jatku siel silti, et se niinku tietää, missä me ollaan ja sit ei tätä varmaan olis niinku tapahtunu, jos se olis otettu se mitä mä oon niinku sanonu niin vakavasti. Sossun kaa se oli vähän sellasta, että uskooko ne. Ei sitä, niinku oikeenlaista tu-

kee annettu...olis pitäny ottaa vakavasti asioissa ja olla niinku toisenlainen se.

Toisaalta äiti on voinut kokea jääneensä yksin ja aikaa ennen lapsen huostaan ottamista on vaikea muistaa ja se tuntuu kovin sekavalta vieläkin. Äiti kokee, että hänen huolensa lapsesta ja lapsen turvallisuudesta olisi pitänyt ottaa vakavasti ja sen myötä kaikki olisi voinut heidänkin kohdallaan olla toisin.

Et en olis tyriny asioita niin, että lasta ei olis sijoitettu... se oli jotain semmosta mitä en antais tästä elämästä ikinä pois, se oli ihanaa aikaa.

Miten paljon erilaisempaa se oma elämä olis, et kylhän se niinku aika ojaan meni silloin kun lapsi vietiin.

Mä olin ulkomailla matkalla, niin lapsi otettiin sillä aikaa huostaan. Se oli silloin tukiperheessä tai tukiperheeksi sitä kutsutaan, sen matkan ajan... se otettiin huostaan saman tien.

Haastatellut äidit tietävät tehneensä virheitä, minkä vuoksi lapsi on otettu huostaan. Aika ennen huostaanottoa ja elämä lapsen kanssa oli elämän ihaninta aikaa, jota ei olisi halunnut antaa pois. Viimeisestä lainauksesta käy ilmi, kuinka erilailta äidit suhtautuvat menneeseen. Aineistossa kerrotaan, kuinka äiti kokee olleensa matkalla ja lapsi on vaan viety sillä aikaa. Kukaan haastateltava ei halunnut puhua sen tarkemmin huostaanottoon johtaneista syistä. Aineistossa ei puhuta huostaanoton perusteisiin liittyvistä asioista. Seuraavassa kuvataan sitä, kuinka vaikea ja kipeä asia huostaanotto on ja ettei siitä haluta puhua.

No siis mähän en oo, niinku edelleenkään käyny noissa missään tukijutuissa. Et mä yleensä aina, niinku poistaa sen mielestä ja keskityn sitten aina, niinku siihen päivään. Et aina on menny nää vuodet silleen, et minä en oo niistä hirveesti puhunu.

On mun sisko koittanu saada mua kaiken maailman terapeuteille ja kaikkee jutteleen, mut ei musta kyllä oo siihen. Et en mä oo niinku ikinä avautunu niinku näist kellekään, ja sitten niinku en mä ikinä o käyny missään, no kahteen vuoteen. Just tuli kaks vuotta täyteen siihen, kun lasten isä kuoli, niin en mä oo siitäkään käyny niinku missään puhumassa. Että siihenkin voi mennä niinku pari vuotta vielä, niinku puhuu siitä sitten enemmän ... mä pärjään sillä kun mä en aattele, enkä puhu niistä asioista, se ei pyöri koko ajan päässä.

Se on niinku vaan pärjättävä, ja paljon helpommin musta tuntuu et mä pärjään, kun mä en oikeesti revi niitä koko aikaa auki, niin mun mielestä se on paljon helpompi et mä oon puhumatta niistä niin ne ei oo heti taas tossa noin niinku liian lähellä.

Äidit kertovat, että kipeitä asioita ei haluta repiä auki koko ajan. Toisaalta näky siskon huoli äitiä kohtaan ja läheisten näkemä tarve asioiden työstämiseksi. Niin huostaanotto kuin läheisen kuolema on lokeroitu käsiteltäväksi joskus myöhemmin tai ei koskaan. Asioista ei ole käyty puhumassa missään, vaikka selvästi keskusteluavusta ja sen tarpeesta on ollut puhetta.

7.4 Yhteistyö sijaisperheen kanssa – kaksi äitiä

Huostaan otettujen lasten vanhemmat jakavat vanhemmuutensa sijaisperheen kanssa. Vanhemmuuden jakaminen on yksi asia, mikä äitejä mietityttää ja se herättää myös monenlaisia tunteita. Sijaisperheen toivotaan kertovan lapsen arjen kuulumisia ja pitävän biologiseen äitiin yhteyttä. Äidit kertovat itse soittelevansa lapselle tai sijaisperheen vanhemmille, jos lapsi on liian pieni itse puhumaan puhelimesta.

Kerrotaan juu ja kyllä mä, niinku soittelen välillä sinne päin. Kyllä ne niinku kertoo aina kaikki niiden reissut ja, et just lääkärissä käymiset ja tollaset kyl ne siis niinku tärkeimmät perusasiat kertoo.

Toi onkin hyvä kysymys, koska niinku siis yhteistyö voisi olla, sitä voisi olla enemmän. Sitä mä niinku, et kun se periaattees niin ku meidän yhteistyö on lähestulkoon se mitä tapaamispaikassa tai, jos mä satun soittaa sinne päin. Et harvemmin he soittaa sieltä, tai niinku, et suunniteltais jotain, et voisi nähdä joskus jossain muuallakin, kun täällä tai jotain. Et kyl se niinku, sitä voisi olla vähän enemmän ja ylipäättänsä yhteydenotto niinku sijaisperheen kanssa. Et on melkein kerran kuussa vaan, ellen mä satu sit itte soittaa sinnepäin.

Yhteistyötä voisi olla äitien mielestä enemmän ja yhteydenottoa toivottaisiin myös sijaisperheen suunnasta. Äitien mielestä olisi mukava tavata tapaamispaikan ulkopuolellakin, vaikkapa sijaisperheen kotona tai Linnanmäellä. Aina ei muisteta, että sijaisperhe ei ole se, joka määrittää tapaamisten ja yhteydenpidon raamit. Aina sijoitus ei ole niin onnistunut, mistä seuraava kuvaus kertoo.

Siis no tota tähän sijaisperheeseen oon tosi tyytyväinen se ensimmäinenhän oli jotain aivan kauheeta että ei tultu niinku sen ensimmäisen sijaisperheen kanssa niinku toimeen ollenkaan..siis en mä niinku tykänny siitä perheen äidistä silleen et se oli niinku kauheen omistushaluinen mun lapsia kohtaan ja ensinnäkään mä en niinku saanu soittaa niille sinne mun lapsille ollenkaan kun ne oli siellä sen yhden vuoden ja sitten et mun lapsista tuli aivan erilaisia ne ei osannu olla kotona silleen et ne tuli kotio viikonlopuks niin ne kysy ensimmäisenä että mitä saanko mä äiti koskee tähän vaikka se meni omaan huoneeseen et saako se koskee omiin leluihinsa sit mä rupesin seuraileen sitä juttua sitten niinku no lapsi oli silloin vielä tosi pieni niin se ei uskaltanu mennä eteiseen kun se luuli et ne tulee hakeen sen se niinku vaikutti siihen nii mä

sit niinku kyllä sanoin siitä niin sitten löyty tää paljon parempi perhe missä on niinku muitakin lapsia olihan niilläkin niinku lapsia ja näin ... murtu noi neljä ylähammasta siellä ja siitä ei sit niinku ilmoitettu mulle ollenkaan vasta kun lapsi tuli sitten niinku viikon päästä viikonlopuksi niin annettiin pilliruoka ja sanottiin että joo et sillä on ylähampaat murtunu ja toinen käyny kolme kertaa sairaalassa ja ei niinku ilmoiteta oikeelle äidille niin se oli mun mielestä niinku väärin et se oli sit niinku se viimeinen juttu mut tästä perheestä niinku on kaikki pelkkää postiivista ei o ikinä ollu niinku mitään.

Äiti kuvaa epäonnistunutta sijoitusta, jolloin lapsetkin tuntuivat vierailta ja oudosti käyttäytyviltä. Puheluita rajoitettiin ja yhteys lapseen tuntui katoavan. Äiti kokee, että hänen olisi pitänyt saada tietää hampaiden katkeamisesta sen satuttua ja kokee tulleen loukatuksi, kun asioita ei ole kerrottu. Sijaisäidin omistamisen halu omia lapsia kohtaan tuntui pahalta. Onneksi perheillä on myös toisenlaisia kokemuksia sijaisperheistä.

Tasapainoinen elämä sillä ainakin on siis sillai hyvän kuvan mä oon saanu, on harrastuksii ja katto pään päällä ja siis vaatteet ja ruokaa ja mä ainakin oon tyytyväinen siis lapsen niinku sijaisperheeseen.

No aluks se oli vähän vaikee, mutta ei niinku meinannu hyväksyy sitä millään tavalla, eikä se nytenkään silleen niinku ihan, että se niinku oikeen olis, mutta lapsi on turvassa ja se on pääasia. Eihän se aina niin hyvältä tunnu.

Lapsen turvallinen elämä ja perustarpeista huolehtiminen on äideille tärkeää. Vaikka lapsen sijaisperheeseen on alkuun ollut vaikea tottua ja huostaanottokin tuntunut pahalta, niin arjen turvallisuus ja perustarpeista huolehtiminen on tärkeää ja sen vuoksi äidit arvostavat sijaisperheiden työtä.

Periaattees pahalta ja periaattees hyvälle, koska mä tiedän niinku sen et mulle se on tärkeä et lapsella on hyvä olla ja et siis lapsella on kaikki, siis niinku tarvittava ja niinku hyvä ympäristö ja tolleen. Mut sit taas se et, koska mä tiän niinku et lapsi pitää se on ollu niin pieni, kun se on menny siihen perheeseen, niin se pitää sitä sijaisäitiä äitinään, et se äidittelee sitä, niin kaikki noi tietenkintuntuu pahalta, mut sit taas niinku kyl ne ymmärtää ne asiat, koska just kun se on ollu niin pieni ja et lapsi varmaan vähän väkisinkin pitää äitinä sitä ihmistä ketä sitä on hoitanu ja kasvattanu ja tolleen siis niinku toi on vähän ristiriitainen kysymys toisaalta. Toisaalta hyvältä toisaalta pahalta.

Vanhemmuuden jakaminen ei aina tunnu helpolta eikä hyvältä. On vaikea kuulla kuinka oma lapsi kutsuu toista aikuista äidikseen, vaikka ymmärtää, että se on pienelle lapselle luonnollista. Lapsi pitää väkisinkin sitä aikuista äitinään, joka hänet on kasvattanut ja hoitanut. Joillakin sijaisäiti

on mukana lapsen turvana myös tapaamisissa ja se harmittaa näitä äitejä kovasti.

Lapsikin just kuitenkin se rupee oleen niinku just siinä iässä, et se niinku rupee enemmän hahmottaa ihmisistä et kuka on ketäkin. Ja just niinku sitten niin täällä tapaamisetkin, et mä oon miettiny sitäkin ku tää on niinku valvottu paikka, missä te työntekijät ootte, niin miks sijaisäidin pitää olla täällä paikan päällä, koska lapsi sattuu sit niinku kääntään sen huomionsa enemmän siihen sijaisäitiin sen tapaamisen aikana.

Äidit kuvaavat monessa kohtaa asioiden etenevän lapsen ehdoilla, mutta aina ei ole niin helppoa nähdä asioita lapsen näkökulmasta. Eikä tilanne ole äidille helppo, jos tapaamisessa on hänen, lapsen ja työntekijöiden lisäksi myös sijaisäiti.

No se et mä huomaan et mun lapset tykkää olla siel, et niiden on mukava olla siellä, niin se on niinku se kaikkein isoin asia mulle. Et mä tykkään sen takia siitä perheestä, kun mä nään, että mun lapsilla on helppo olla siellä, eikä tarvi niinku jännittää mitään vaan et se on niinku koti. Ja siel on niinku muitakin lapsia ja tälleen näin, niin se on mun mielestä niinku se pääasia, et mun lapsia rakastetaan siellä, ihan niinku mä rakastan niitä niin se on se tärkein asia.

Viimeinen lainaus kiteyttää sen, miksi sijaisperheet tekevät arvokasta työtä ja mikä äideille oikeasti on se arvokkain asia. Lapsen on helppo olla sijaisperheessä, häntä rakastetaan siellä ja paikka on lapselle koti, se on äideille se tärkein asia.

7.5 Tulevaisuus – haave lapsen kotiutumisesta

Tulevaisuuden ajattelemisen herättää äideissä erilaisia tunteita: toivoa, pelkoa ja epävarmuutta siitä kuinka asiat käytännössä järjestyvät. Moni kokee näkevänsä lasta liian harvoin, vaikka lapsen kotiutuminen tulevaisuudessa on kaikkien haaveena.

Olishan se tosi kiva nähdä niinku enemmän niinku lapsia.

Tietenkin just niinku olis kivempi alkaa näkeekin lasta enemmän, ku just vaan se et on kerran kuussa.

Lasta haluttaisiin tavata aiempaa enemmän, kerran kuukaudessa tai kolmen viikon välein on äideille liian harvoin. Aineistosta käy kuitenkin ilmi se, että päätökset on tehty lapsen parhaaksi ja tapaamisten pitkille väleille on syynä lapsen arjen aikataulut tai voimakas reagointi tapaamisten jälkeen.

Sitähän mä ajattelen paljon, et niinku jos ja kun tai siis, kun tilanne tulee oleen sellanen, että lapsen olis mahdollisuus kotiutuu, niin tottakai niitä on miettiny paljon, et mimmosta se

on. Ja et niinku osaaks mä olla äiti sille periaattees, niinku noi kaikki on sellasii asioita, jotka vähän pelottaakin, ei niistä oo niinku ei oo kokemusta. Sit taas sitten, jos tilanne on niinku sellanen, ettei lapsella olis mahdollisuutta kotiutua, niin mä toivon sen, että niinku mun ja lapsen yhteydenpito jatkuu kuitenkin kaikesta huolimatta. Sit niinku se, että lapsi niinku saa tietää sen, että kuka tai niinku tajuu oikeesti kuka mä niinku oikeesti oon, et on kuitenkin niinku äiti-lapsi -suhde.

Äiti kuvaa lapsen kotiutumisen olevan usein mielessä ja herättävän hänessä monenlaisia tunteita ja ajatuksia. Kaikilla äideillä on toiveena, että josain vaiheessa lapsi pääsee kotiin äidin luokse. Jos lapsi ei tule kotiutumaan, toivotaan, että yhteys lapseen säilyisi ja lapsi tietää, kuka hänen oikea äitinsä on. Haastatteluun osallistuneet äidit ajattelevat tulevaisuutta paljon, vaikka useimmat kertovat menevänsä päivän kerrallaan.

Vähän stressaavaa, se mä en viitti ees aina ajatella sitä, että minkälaista se on, että kyllähän sitä aina toivoo, et kaikki menee hyvin ja niiku, et työpaikka säilyy ja tolleen ja lapsi muuttaa kotiin ja koskaan ei voi tietää et mitä niinku tulee tapahtumaan. Ei viitti yksin pilvilinnaa rakennella.

Arjen jakaminen lapsen kanssa pelottaa, äidit miettivät osaavatko olla lapsen kanssa, kun ei ole kokemusta. Lapsen kanssa yhdessä asumiselta odotetaan tavallisen arjen jakamista. Joillakin suunnitelmat ovat jo niin pitkällä, että mietitään kuukauden kotona olemista lapsen kotiutuessa. Toivotaan siten pienempää muutosta lapselle. Sijaisperheen äiti on hoitanut lapsia kotona. Kenellekään tulevaisuus ei ole varma ja selkeä.

Niin on ihan hyvin nyt tähän asti menny ja toivottavasti menee jatkossakin.

Mä ainakin uskon siihen, että lapsi muuttaa mun luokse ja miten ny normaali sellasta arkee mitä ny.

On kyllä aika pimennossa.

Kaikkia äitejä yhdistää toive lapsen kotiutumisesta, mutta koskaan ei voi tietää, kuinka asiat todellisuudessa menevät. Tulevaisuudelta äidit odottavat toiveikkaana ennen kaikkea sitä, että kaikki menee hyvin, mitä se sitten kenenkin kohdalla tarkoittaa. Äidit tietävät, että muutokset eivät tapahdu hetkessä.

Ei voi mennä aikuisten ehdoilla.

Iso asia lapselle niin ku kaikille muillekin.

Eihän tässä muuten niinku pääse eteenpäin, kun aattemalla päivä kerrallaan mennään eteenpäin.

Päivä kerrallaan mennään eteenpäin, kyllä se joku päivä vielä tulee.

Aineistosta käy ilmi myös se, että tulevaisuus ja kotiutuminen on iso asia niin äidille kuin lapsellekin, mutta lapsen ehdoilla edetään. Epävarmuus kuvastuu myös monen puheessa ”tulevaisuutta kohti mennään askel kerrallaan”, pikku hiljaa ja vähitellen. Aikuiset ovat ne, jotka soputuvat tilanteeseen ja päätökset tehdään lapsen parhaaksi ja heidän ehdoillaan.

8 YHTEENVETO

Äitiys herättää monenlaisia ajatuksia haastateltavissa. Aivan kuten Tuovinen-Kakko (2011, 62) tutkimuksessaan kuvaa äitiys on jaettua, särkynyttä ja erilaista. Äidit ovat kovia kokeneita ja kärsivät päihde- ja mielenterveysongelmista. Kaikilla heistä ei ehkä ole voimia tai kykyä kohdata kokemiaan asioita. Koetut asiat ovat vaikeita käsitellä ja niistä on vaikea puhua. Äitiys on ohutta tai jopa kadonnutta. Näistä naisista ei aina tunnu siltä, että olisi äiti ollenkaan.

Äidit kuvaavat aikaa ennen huostaanottoa positiivisesti. Aika, kun lapsi vielä oli kotona, oli ihanaa ja ongelmatonta monelle. Toisten puheista kuuluu väsymys ja tietoisuus siitä, että aika nuoriakin oltiin silloin. Kukaan ei kuvaa konkreettisesti niitä ongelmia, joihin apua olisi tarvittu, vaikka kerovatkin siitä, että olisi pitänyt ymmärtää ottaa apua vastaan. Omasta päihde- tai mielenterveysongelmasta ei puhuta juurikaan. Niiden annetaan ymmärtää olevan taakse jäänyttä elämää, joka nyt on hoidossa ja hallinnassa, vaikka kaikilla ei todellisuudessa asia olisikaan niin.

Äidit ovat jälkeinpäin huomanneet, kuinka heidän olisi kannattanut aikanaan ottaa tukea vastaan, kun sitä tarjottiin. Haastatteluun osallistuneet äidit kokivat saaneensa tukea, mutta eivät osanneet itse ottaa sitä vastaan. Aineistossa oli myös kokemuksia siitä, että tukea ei ole tarjottu. Rautakorven (2007, 63–65, 68) tutkimuksessa äidit kaipaavat tukea, mutta eivät välttämättä osaa määritellä millaista. Äitien ei myöskään ole helppo ottaa tukea vastaan niiltä, jotka lapsen ovat huostaan ottaneet. Heti huostaanoton jälkeen äidillä ei ole riittäviä voimavaroja avun vastaanottamiseen. Huostaanottokriisin ohella äideillä on muitakin käsiteltäviä ongelmia kuten masennus, mielenterveys ja päihteet.

Tapaamisten toteutuminen tapaamispaikassa rajoittaa niin lasta kuin vanhempaakin, vaikka työntekijät pyrkivät olemaan huomaamattomia ja antamaan perheelle rauhan. Tapaajavanhemmat tiedostavat valvonnan ja vieraiden ihmisten läsnäolon, joka toisaalta häiritsee, mutta toisaalta voi myös tukea omaa vanhemmuutta. Kaikki eivät näe tapaamispaikan merkitystä suurena. Tämän opinnäytetyön yhteistyökumppanin toive löytää keinoja yhteistyön sujumisen tukemiseksi sijaisperheen ja biologisen vanhemman kanssa jää vähäiseksi. Tapaamispaikan työntekijöiden koetaan tukevan äitiyttä ja lapsen kanssa olemista, mutta heillä ei koeta olevan merkitystä yhteistyölle sijaisperheen kanssa. Aineistosta käy myös ilmi, että kaikki äidit eivät näe tapaamispaikalla tai sen henkilökunnalla olevan merkitystä vanhemmuudelleen.

Suhteestaan sijaisperheeseen äidit kertovat, että alkuun sopeutuminen oli vaikeaa, mutta nyt sijaisperhe on hyväksytty huolehtimaan lapsen arjesta. Äidit eivät kuitenkaan osaa nimetä mitkä tekijät tähän vaikuttavat. Rivien välistä on aistittavissa, että aika on varmasti suurin tekijä, ei niinkään yksittäiset teot ja puheet. Aikaisemmissa tutkimuksissa äidit nostivat esiin sen, että on tärkeää, että he voivat vaikuttaa siihen millaiseen perheeseen lapsi sijoitetaan ja, että äidin mielipiteet otetaan muutenkin huomioon (Tuovinen-Kakko 2011, 70). Toiveena on usein, että perheen arvomaailma vastaisi omaa. Tähän tutkimukseen osallistuneet äidit nostivat tärkeäksi asiaksi sen, että lasta rakastetaan perheessä aivan kuin he itsekin rakastavat. Silloin lapsen on hyvä ja turvallinen olla.

Sijaisperheeltä toivottaisiin enemmän tietoa lapsen arjesta ja elämästä. Äidit eivät ehkä tiedosta sitä, että yhteydenpitoa rajoittavat ja määräävät viranomaiset eivätkä sijaisvanhemmat. Tiedossa ei kuitenkaan ole, kuinka aktiivisesti vanhempi itse pitää yhteyttä sijaisperheeseen ja kyselee lapsensa kuulumisia. Laitisen tutkimuksessa käy myös ilmi, kuinka biologiselle vanhemmalle olisi tärkeää kuulla arjen pienistä asioista. Äidille, joka ei jaa arkea oman lapsensa kanssa, ovat pienetkin asiat arjesta isoja ja kiinnostavia. (Laitinen 2013, 86; Tuovinen-Kakko 2011, 71.)

Biologisen äidin suhde sijaisäitiin on haasteellinen. On vaikea kuulla lapsen sanovan toista ihmistä äidiksi. Lapsen vuoksi olisi arvokasta, että tämä hyväksyttäisiin. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että joillekin äideille on ollut helpompaa, että lapsi sijoitetaan laitokseen, eikä sijaisperheeseen. Lastensuojelulaitos ei tunnu vievän vanhemmuutta yhtä vahvasti kuin toinen perhe. Tämän tutkimuksen aineistosta käy ilmi, että etenkin sellainen äiti, joka tapaa lastaan siten, että sijaisäitikin on koko tapaamisen ajan paikalla, kokee vanhemmuuden jakamisen haasteellisena. Pieni lapsi turvaa luonnollisesti lähivanhempansa, eikä ehkä muista biologista vanhempansa äitinä, jos huostaanotto on tapahtunut pian syntymän jälkeen. Biologinen äitikin ymmärtää kiintymyksen syntyneen sijaisäitiin, mutta kertoo myös, että on vaikea tuntea itseään äidiksi. Vastaavanlaisia kokemuksia on myös aikaisemmissa tutkimuksissa.

Äidit kokevat, että heillä ei ole mahdollisuutta vaikuttaa lastensa arkeen, mutta näkevät lapsen elämän sijaisperheessä hyvänä ja turvallisena. Sijaisperheellä on mahdollisuus tarjota lapselle sellaisia asioita, joihin itsellä ei olisi mahdollisuutta. Äidit kokevat ulkopuolisuutta oman lapsensa elämässä aivan kuten Tuovinen-Kakon (2011, 93–94) tutkimuksessa äidit halusivat tavata lapsiaan useammin ja pidempään kerrallaan. Äitejä yhdistää ikävä ja suru. Äitiyteen liittyy myös häpeää, masennusta ja katkeruutta. Usein asian hyväksyminen helpottaa suhtautumista. Äidit sopeutuvat tilanteeseen, vaikka sanovatkin elävänsä päivän kerrallaan, helppoa ei ole kellekään. (Rautakorpi 2007, 77, 80–84, 87, 90.)

Tähän tutkimukseen haastatellut äidit kaipaavat lapsen tuomaa läheisyyttä ja halusivat jakaa arjen oman lapsen kanssa. Kaikilla on haaveena lasten kotiutuminen, vaikka se ei monilla olekaan vielä ajankohtaista. Äitien on vaikea nimetä konkreettisia asioita, mitä he tekisivät lapsensa kanssa tämän kotiutuessa. Tähän vaikuttaa varmasti se, että huostaanotoista on ai-

kaa ja lapsen puuhat ovat erilaisia kuin kotona asuessa. Etenkin niiden äitien, joiden lapsi oli huostaan otettu jo vauvana, oli vaikea kuvitella ja kuvaila millaista arki olisi nykyisellään. Leikki-ikäinen lapsi on aivan erilainen ja touhuu eri asioita kuin vauva. Tärkeä asia äitiydelle on valokuvien ottaminen lapsesta ja niiden näyttäminen. Tuovinen-Kakko (2011, 75) toteaa tämän vahvistavan äidille lapsen olemassa oloa ja auttavan säilyttämään vanhemmuutensa toisten silmissä.

Äidit eivät aina tunne edes olevansa äitejä, mutta kertovat äitiyden vaikuttavan arjessa eri tavoin. Vanhemmuus tuo voimavaroja elämään ja asioista ajatellaan toisin kuin lapsettomat ystävät. Lasten olemassaolo näkyy arjessa havainnoimalla toisin kuin ennen, äitiys on muokannut suhtautumista ympäristöön. Äidit eivät halua sekaantua laittomuuksiin vaan haluaisivat järjestää tulevaisuutensa siten, että lapsen kotiutuminen mahdollistuisi. Äitien mahdollisuutta toimia äitinä on rajoitettu, ja se sekä turhauttaa että katkeroittaa.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella äideillä on halua muuttaa elämässä suuntaa, mutta löytyykö heiltä tarvittavia voimavaroja. Äidit tarvitsisivat omat asiakassuunnitelmat, joissa nimettäisiin heidän tarvitsemansa palvelut. Äideille pitäisi myös konkreettisesti kertoa, millaisia muutoksia elämässä täytyy tapahtua ennen kuin lapsen kotiutuminen on mahdollista. Joskus äidin ja lapsen etu voivat olla ristiriidassa. Vaikka äiti olisikin saanut elämänsä kuntoon, voi pienenä sijoitettu lapsi olla vahvasti kiintynyt sijaisperheeseen. Sosiaaliviranomaiset ovat vaikean haasteen edessä, kun pitää tehdä päätöksiä siitä, mikä on lapsen edun mukaista. Lastensuojelulaki nimeää kuitenkin perheen jälleenyhdistymisen ensisijaiseksi tavoitteeksi. Rautakorpi (2007, 55, 61–62) toteaa tutkimuksessaan, kuinka tärkeää äideille olisi tulla kuulluksi huostaanoton jälkeen. Biologinen perhe jää usein liian yksin, kun palaveritkin keskittyvät luonnollisesti lapsen asioihin. Äideille on suuri merkitys sillä, miten lapsen sosiaalityöntekijä suhtautuu häneen.

Tuovinen-Kakon (2011, 68) tutkimuksessa äidit kertovat huostaanottoon liittyvistä tapahtumista kuin eilisestä päivästä. Tämän opinnäytetyön haastatteluissa huostaanottoon johtaneista tapahtumista ei puhuttu lainkaan. Äidit eivät myöskään puhuneet siitä, millaista elämä oli ja mitä sitten tapahtui. Myöskään Rautakorven (2007, 48) tutkimuksessa äidit eivät avautuneet huostaanoton tapahtumista. Joillekin äideille asiat ovat vielä niin kipeitä, että niistä mieluummin vaietaan kuin avaudutaan. Asioiden käsittely on äideillä erilaisessa vaiheessa.

Hiltusen (2005, 47) tutkimuksessa oli äideillä hyvin samanlaisia ajatuksia tulevaisuuden suhteen. Äidit tavoittelevat myönteisempää tulevaisuutta, jota kohti edetään pienin askelin. Äitien elämässä on tapahtunut muutoksia ja niitä saavutetaan pienin askelin kerrallaan. Äideillä on pidempiä raittiita jaksoja ja pyrkimyksenä päästä päihderiippuvuudesta eroon. Äidit ovat hakeutuneet opiskelemaan tai työharjoitteluun. Äideillä voi olla myös uusia harrastuksia. Ennen kaikkea olisi tärkeää, että äidit voisivat itse nimetä

tavoitteensa ja sitten pyrkiä niihin. Tämän tutkimuksen äidit olivat myös järjestelleet asioitaan ja elämäänsä kuntoon. Jokainen etenee omaan tahtiinsa ja tilanteet tuntuivat tässä kohtaa olevan eri vaiheissa, etenkin lapsen kotiutumista ajatellen.

Parisuhde voisi olla äideille voimavarana, kuten Laitisen (2013, 88) tutkimuksessa todetaan. Tämän opinnäytetyön haastatteluissa saa sellaisen käsityksen, että kaikki nämä äidit elävät yksin, eikä arkea heidän kanssaan ole jakamassa kukaan muu. Parisuhde on myös asia, josta vaietaan, kun puhutaan äitiydestä. Äideille olisi tärkeää, että elämään kuuluisi joku, jolle voi puhua. Olisi arvokasta, että joku kysyisi ”Mitä kuuluu?” tai ”Miten sinulla tänään menee?” Haastatteluun osallistuneista äideistä jää tunne, että heillä olisi tarve puhua asioistaan. Kuuntelija voisi olla joku riittävän ammatillinen mutta puolueeton. Aineistosta käy ilmi, että joillakin äideillä on sisko tai hyvä ystävä, jonka kanssa omista asioista puhutaan.

Äitien valmistautuminen lasten kotiutumiseen on koskettavaa. Etenkin äiti, joka oli uuteen kotiin sisustanut huoneen lapsilleen valmiiksi ja odotti kovasti lapsia edes kyläilemään luokseen. Äideillä todella tuntui olevan yritystä muuttaa tilannettaan sekä suuri halu ja tarve saada lapset luokseen. Kukaan äideistä ei puhunut siitä, minkä asioiden tulisi muuttua, jotta lapsi voisi kotiutua. Kotiutuminen oli vasta haave useimpien kohdalla. Toive lapsen kotiutumisesta käy ilmi myös Tuovinen-Kakon tutkimuksesta (2011, 86–87).

Haastatteluissa huomio kiinnittyi siihen, että kaikki eivät puhu lapsistaan, kun heitä pyydetään kuvailemaan perhettään. Monet kertovat omista vanhemmistaan ja sisaruksistaan. Tästä voisi päätellä, että äidin identiteetti ei ole ehtinyt syntyä silloin, kun lapsi on otettu huostaan vauvana. Hämmentävää oli myös se, että äidit eivät puhu muista lapsistaan haastattelussa. Haastatteluihin osallistui äitejä, joilla oli muitakin lapsia kuin ne, joita taapaamispaikassa tavattiin.

Paljon kysymyksiä herätti äitien saama kohtelu ja oikeudenmukaisuus. Asioista puhuttiin tunteikkaasti ja omiin kokemuksiin peilaten. Joissakin kertomuksissa äidit kokivat tapahtumat eri tavoin kuin ne lain määrittämänä on toteutettava. Miksi Ensi- ja turvakoti, jossa tutkimukseni äiti oli lapsen kanssa, ei kyennyt äidin kokemuksen mukaan turvaamaan äidin ja lapsen elämää? Vaikuttiko kokemukseen äidin ikä vai onko taustalla jotain muuta? Onko mahdollista että jossain kohtaa tilannetta on ymmärretty tai tulkittu väärin ja olisiko voitu toimia toisin, jotta äidille ei olisi jäänyt niin väärin ymmärretty ja huonosti kohdeltu olo? Äiti on itse halunnut turvata lapsensa huostaanotolla, koska ei ole pystynyt hoitamaan lastansa itse. Hän koki itsensä silmätikuksi, jolla ei ollut turvaa edes turvakodissa. Asioista pakotettiin puhumaan vasten omaa tahtoa, ja äidin huoli oman lapsensa turvallisuudesta oli suuri.

Se, mitkä tekijät vaikuttavat sijaisperheen ja biologisten vanhempien yhteistyön sujumiseen, ei suoranaisesti selvinnyt tässä tutkimuksessa. Haastateltavaksi valittiin vanhempia, joilla sujuu yhteistyö sijaisperheen kanssa. Vanhempia yhdisti myös se, että lapsi oli otettu pienenä huostaan ja se,

että huostaanotosta oli muutama vuosi aikaa. Johtopäätöksenä voisi olla se, että aika auttaa oman kriisin läpiviemiseen sekä huostaanottoon sopeutumiseen. Kun tilanne on hyväksytty, pystytään näkemään huostaanotto lapsen edunmukaisena. Sen jälkeen on helpompi toimia yhteistyössä sijaisperheen kanssa. Tapahtumien hyväksymisen myötä lapsikin saa luvan kiinnittyä sijaisperheeseen. Ajan myötä äidit pystyvät näkemään, että lapsen on hyvä olla uudessa perheessään.

Vastausta ei myöskään tullut siihen, miten tapaamispaikan henkilökunta voisi tukea näitä äitejä vanhemmuudessaan. Joillekin tapaamispaikan merkitys oli suuri, mutta henkilökunnan roolia ei nähty merkittävänä omalle vanhemmuudelle. Alkuperäisenä tutkimuskysymyksenä oli selvittää myös tapaamispaikan merkitystä ja löytää tapaamispaikan henkilökunnalle keinoja tukea vanhempia roolissaan. Tähän ei tutkimus tuonut vastausta, sen vuoksi kolmas tutkimuskysymys jätettiin pois. Vaikuttaa siltä, että tapaamisessa äidit haluavat keskittyä lapsensa kanssa olemiseen omalla tavallaan. Tilanteessa olevia ulkopuolisia ihmisiä pidetään välttämättömänä pakkona, joka on vaan kestettävä. Tapaamispaikan henkilökunnan ei odoteta osallistuvan tapaamisen kulkuun. Toki haastatteluissa tuli ilmi myös se, että työntekijät ovat tarpeen ja joissakin tapaamisissa suureksi avuksi äidille.

Äitien puheesta selviää myös se, että lastensuojelun asiakkaana ollaan kenties useammassa sukupolvessa. Aineistosta käy ilmi, että sosiaaliviranomaisista on saatu tarpeeksi jo lapsena. Tämä herättää kysymyksen, kuinka saataisiin katkaistua niin työttömyyden, väkivallan ja päihdeongelmien kierre ja sen myötä estettyä tulevat huostaanotot samassa sukupolvien jatkumossa. Jotkut äidit ovat ajan myötä huomanneet, että viranomaiset eivät halua ainoastaan pahaa heille. Äidit kertovat myös oman asenteensa muuttuneen ajan myötä. Se osoittaa, että äidit ovat kasvaneet huostaanoton aiheuttaneen kriisin myötä.

Kaiken kaikkiaan haastatteluista jäi analysoinnin jälkeen sellainen olo, että kaikkea ei haluttu kertoa, vaikka hämmästyttävän avoimesti joistakin asioista puhuttiin. Eniten vaiettu asia oli huostaanottoa edeltäneet tapahtumat ja siihen johtaneet syyt. Puolen tunnin haastattelussa ei päästä niin syvälle asioihin kuin monessa pro gradu -tutkielmassa oli päästy. Nämä äidit eivät olisi jaksaneet pidempää haastattelua ja toisen haastattelun sopiminen ei tuntunut tarpeelliselta. Äitien sisällä on vaiettuja tarinoita, joista syntyy häpeä ja syyllisyys. Muistaakohan kukaan kysyä äideiltä, miten he voivat tai, miten heitä voisi juuri tänään auttaa. Huostaan otettujen lasten äidit tarvitsisivat luottamuksellisen suhteen avautuakseen. Haastatteluissa kuvattiin kipeää äitiyttä, mutta ei avattu henkilökohtaisia kokemuksia päihdeongelmasta, väkivallasta tai muista asioista, jotka piilevät huostaanottojen taustalla.

Äidit eivät ole pystyneet tarjoamaan lapselleen riittävän turvallista ja vakaata kasvuympäristöä. Tämän vuoksi yhteiskunta ja lastensuojelulaki tekevät äideistä syyllisiä ja turvaavat lapsen kasvun huostaanotolla. Mikä olisi se taho, joka näkee näiden kovia kokeneiden äitien hädän? Äidit ovat yrittäneet hoitaa lastaan niillä voimavaroilla, joita heillä on ollut. Se ei va-

litettavasti ole riittänyt. Toivottavasti tulevaisuus tuo paljon hyvää näiden perheiden elämään.

10 POHDINTA

Opinnäytetyöni aihe oli erittäin mielenkiintoinen tutkia ja olen iloinen, että valitsin juuri biologiset vanhemmat haastatteluni kohderyhmäksi. Haastattelujen toteuttaminen jännitti hieman etukäteen ja olin myös huolissani siitä, haluavatko äidit avautua minulle asioistaan. Arvioisin äideillä olevan jonkinlainen suojamuuri, joka ei helpolla laskeudu. Minut luokiteltiin tapaamispaikan väkeen, joka onneksi on neutraali tapaamisten mahdollistaja, eikä niistä päättävä taho. Joillekin saatoin olla viranomaistahon edustaja, vaikka yritin haastatteluun pyytäessä korostaa omaa rooliani opiskelijana.

Opinnäytetyön tekeminen oli pitkä prosessi ja itselleni olisi sopinut paremmin sen läpivieminen tiiviimmässä aikataulussa. Toisaalta, jotkut asiat saivat syvyyttä, kun niitä käsitteli alitajunnassa useamman kuukauden. Minua sotkivat pidemmät tauot tekemisessä, esimerkiksi harjoittelun 10 viikkoa pysäytti työn teoriaosuuden koostamisen jälkeen. Kesäkurssien muut tehtävät ja loma perheen kanssa oli myös pitkä tauko opinnäytetyön työstämiselle. Tiivis työskentely ja yhden osuuden kerralla kuntoon saattaminen sopivat minulle. Itsenäinen työskentely ja oman aikataulun mukaan eteneminen olivat oikea valinta.

Olisin toivonut haastateltavakseni myös miehiä tai pariskuntia yhdessä. On harmi, että isien ääni ja ajatukset eivät näy tässäkään tutkimuksessa. Tutkimuksen luotettavuuden ja yleistettävyyden lisäämiseksi haastateltavia olisi voinut olla enemmän. Etenkin, kun haastattelut eivät kestoiltaan olleetkaan kovin pitkiä. Olin arvioinut haastattelujen kestoksi tuntia, mutta puoli tuntia oli pisin aika haastatteluissa. Tämä voi osaltaan kertoa äitien tilanteesta ja voimavaroista jotakin. Äidit ovat erityisiä, koska tapaavat lapsiaan valvotusti. He eivät edusta kaikkia huostaan otettujen lasten vanhempia. Mielestäni tämän tutkimuksen tuloksia ei voida yleistää, vaan kyseessä on juuri näiden äitien kokemus. Toisaalta paljon yhtäläisyyksiä aikaisempien tutkimusten tuloksiin löytyi. Näillä äideillä jatkuu tiivis yhteistyö niin sijaisperheen kuin sosiaalitoimenkin kanssa, kun neuvotellaan tapaamisten käytännöstä jatkossa.

Jälkeenpäin olen miettinyt myös sitä, osasinko olla riittävän neutraali haastattelutilanteissa. Ensimmäisessä haastattelussa sorruin johdattelemaan äitiä, kun vastaukset olivat järjestäen vain yksi sana. Joidenkin äitien kohdalla saatoin yllättyä vastauksista ja uskon sen näkyneen kasvoistani. Seuraavissa mahdollisissa tutkimuksissa osaan ottaa tämänkin asian huomioon.

Jatkotutkimuksena voisi olla vastaavassa tilanteessa olevien sijaisvanhempien haastatteleminen ja toki myös lasten ajatusten ja näkemysten esille tuominen. Näiden äitien lapset olivat kaikki alle kouluikäisiä ja heitä ei olisi voitu haastatella. Itseäni kiinnostaisi, kuinka huostaan otetut lapset osaavat aikuisena kuvata ristiriitaa kahden perheen välillä. Mitkä asiat lap-

sen näkökulmasta edistävät kotiutumista sijaisperheeseen ja millaisena he toivovat yhteyden säilymisen biologisiin vanhempiinsa?

LÄHTEET

- Back-Kiianmaa, R. & Hakkarainen, P. 2008. Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Teoksessa Ketola J. (toim.) Sijoita perheeseen, perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 121–144.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hiltunen, T. 2005. Äitien voimaantuminen huostaanoton jälkeen. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Aikuiskasvatus. Pro gradu -tutkielma.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2009. Tutkimushaastattelu -teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistokustannus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Saajavaara, P. 2010, Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Kalavainen, S. 2004. Valvotut tapaamiset lapsen turvana, Helsinki: Nykypaino Oy.
- Ketola, J. 2008. Perhehoito ennen ja nyt. Teoksessa Ketola J. (toim.) Sijoita perheeseen, perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 27–60.
- Kujala, V. 2003. Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sininauha liiton Eevan perhe –projekti. Painohäme Oy.
- Kouvolan kaupunki. n.d. Tietoa huostaanotetun lapsen vanhemmalle. Viitattu 1.8.2014
http://www.kouvola.fi/material/attachments/intranet/perusturva/esitteet/68GN54FcD/Tietoa_huostaanotetunlapsen_esite.pdf
- Lastensuojelu 2012, THL. Viitattu 3.3.2014
http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu
- Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417. Viitattu 25.9.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Laurila, A. 1993. Lainaksi annettu lapsi. Jyväskylä: Gummerus.
- Mantila, R., Mikkonen, M. & Väinölä, L. 2008. Onnistuneen sijoituksen siltaa rakentamassa. Lastensuojelun perhehoidon työkirja. Oppaita ja työkirjoja 2008:6. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Niemi, H. 2013. Mikä on tapaamispaikka? Ensi- ja turvakotien liiton työpapereita 11, 2/2013. Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Nousiainen, K. 2004. Lapsistaan erillä asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Palvelut. Viitattu 3.2.2014.
http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/kantahameen_perhetyon_kehittami/tyomuodot/poukama/palvelut/

Pitkänen, M. 2011. Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Yliopistopaino.

Rautakorpi, S. 2007. Äiti ja lapsen huostaanotto – Äitien kokemuksia lapsen huostaanottoprosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.

Saarikallio-Torp, M., Heino, T., Hiilamo, H., Hytti, H. & Rajavaara, M. 2010. Lapset huostassa vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen U. & Kangas O. (toim.) Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto. Sastamala: Vammalan kirjapaino, 236–265.

Saastamoinen, K. 2010. Lasten asema sijaishuollossa -käsi kirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Prima.

Sinkkonen, J. & Kalland, M. 2001. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: Wsoy.

Säännöt. Viitattu 3.2.2014.
http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/kantahameen_perhetyon_kehittami/tyomuodot/poukama/saannot/

Tilat. Viitattu 3.2.2014.
http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/kantahameen_perhetyon_kehittami/tyomuodot/poukama/tilat/

Tuovila, P. 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola J. (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-Kustannus. 29–76.

Tuovinen-Kakko, T. 2011. Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä. Lapin yliopisto. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö. Licensiaatintutkimus.

Valkonen, L. 2008. Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola J. (toim.) Sijoita perheeseen, perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 99–120.

TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

Minkälainen on nykytilanteesi? (ikä, ammatti) Minkälainen perhe sinulla on?

Kuinka kauan olet käynyt Tapaamispaikassa?

Minkälaisia asioita teet lapsesi kanssa?

Mikä on Tapaamispaikan merkitys sinulle vanhempana?

Kerrotko lapsesi elämästä nykyisessä tilanteessa?

Mitä sinulle merkitsee olla äiti?

Millaista on äitiys huostaanoton jälkeen?

Haluatko kertoa millaista se oli ennen huostaanottoa?

Oletko kaivannut tukea vanhemmuuteen huostaanoton aikana tai sen jälkeen?

Miten kuvaisit yhteistyön sujumista sijaisperheen kanssa?

Millaista yhteistyötä on ollut? Miltä se on tuntunut?

Onko Tapaamispaikalla merkitystä yhteistyön syntymiselle ja säilymiselle sijaisperheeseen?

Mitä ajattelet sinun ja lapsesi tulevaisuudesta?

OPINNÄYTETYÖN HENKILÖKOHTAINEN TUTKIMUSLUPA

Osallistun haastatteluun opiskelija Kristiina Ruosen opinnäytetyötä varten. Annan suostumukseni sille, että haastattelussa kertomiani asioita voi käyttää opinnäytetyössä Hämeen ammattikorkeakoulussa.

Haastattelu on ehdottoman luottamuksellinen eikä opinnäytetyössä raportoida mitään tunnistetietoja. Haastatteluaineisto hävitetään opinnäytetyön valmistuttua.

Hämeenlinnassa _____ 2014

Kristiina Ruonen

KIRJE VANHEMMILLE

Hei!

Olen sosionomiopiskelija Hämeen ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyötä Huostaanoton jälkeisestä vanhemmuudesta. Olen 10 viikon harjoittelujaksolla täällä tapaamispaikassa ja etsin haastateltavaksi biologisia vanhempia, jotka haluaisivat osallistua opinnäytetyöhöni. Minua kiinnostaa erityisesti se millaista on jakaa vanhemmuus sijaisperheen kanssa. Toivon opinnäytetyöni tuovan arvokasta tietoa niin huostaanoton kokeneille vanhemmille kuin tapaamispaikan henkilökunnalle.

Haastattelu kestää ½-1 tuntia ja se voisi olla ennen tai jälkeen seuraavan tapaamisesi. Haastattelu on täysin luottamuksellinen, opinnäytetyöhöni ei tule mitään tunnistettavia henkilötietoja, eikä siinä kerrota missä kaupungissa ja tapaamispaikassa haastattelut on tehty. Sinulla on oikeus valita millaisia asioita haluat kanssani jakaa.

Ystävällisin terveisin ja yhteistyötä toivoen

Kristiina Ruponen